

**QAM BÖRİ oğlu BAMIS BÖRİK [QAM BÖRE oğlu BAMIS
BÖREK] BOYUNDA SORUNLAR ve ÇÖZÜMLEMELER**

Dursun YILDIRIM*

Özet: Bu bildiri, Dede Qorqud metinlerinden [Vatikan ve Dresden nüshalarında] bulunan Bamis Börük [= Bamsı Beyrek] boyunda bugüne kadar okunup anlaşılmayan parçalar, bağlamda işlevci yorum yaklaşımı ile yeniden okunmakta, ayrıca problemli parçaların tamiri ve yeniden düzenlenmesi yapılmaktadır. İncelemede, Dede Qorqud'a ait sayılan tüm boy metinleri ve onların özellikleri parçadan bütüne, bütünden parçaya gitme yöntemi ile aynı yaklaşım içinde dikkate alınmıştır.

Anahtar sözcükler: Dede Qorqud, Bamis Börük [= Bamsı Beyrek], filoloji, sözel kültür, destan metinleri.

Abstract: This paper presents a re-reading and reconstruction of and amendment to some problematic passages of the Bamis Börük [= Bamsı Beyrek] in the text of Dede Qorqud manuscripts [Vatikan and Dresden]. Earlier attempts to deal with these passages had ended in meaningless text. In this study the same passages had been analysed by using functional interpretative approach within the context of the Dede Qorqud.

Key words: Dede Qorqud, Bamis Börük [= Bamsı Beyrek], philology, oral culture, epics' texts.

I. Sorunlar, Çözümleme Yolu ve Metinlerin Yazım Durumları:

Dedem Korkud'un anlattığı boylar arasında Qam Böri oğlu Bamis Börük [= Qam Böre oğlu Bamis Börek <= Qam Büre oğlu Bamsı Beyrek>] boyu, yazıya geçirilmiş metni bakımından, en az ötekilerin de içerdiği kadar çözümlenmemiş önemli sorunlar taşımaktadır¹. Metin içinde yer alan ve içinden çıkılmaz bir mahiyet taşıyan sorunlardan ikisi, Bamsı'nın adaklısı Banı Çiçek başkası ile evlendirilmek üzere iken, 'argış' <ulak>larının getirdiği bu haber ile tutuklu kaldığı 'Parasaruñ Bayburd' hisarından uçup yurduna döndüğü ve 'deli ozan' kılığına girip 'ulu düğün' sırasında hanlar/beyler önünde yarattığı olaylar ve bu olaylar içinde söylediği 'soylama'lar ile ortaya çıkar. Bu sorunlardan ilki, 'deli ozan' kılığına bürünmüş 'Bamis Börük <Beyrek>'in düğün sırasında, güvey<Yalançı oğlu Yartaçuk>in okunu çekip paramparça ederek önüne atması ile ortaya çıkan duruma bağlıdır. Beğlerin, yayının parçalanması durumuna bakıp gülmesine ve onu, deli ozanın gülünç vaziyete düşürmesine kızan güvey, çok zor çekilen ve adına 'qatı <demir> yay' denen Börük'in <Beyreğin>

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi .

¹ Ben, boyun kahramanı olarak, yüzyıl boyunca 'Bamsı Beyrek' biçiminde kabul edilen ünvan adını, metinlerde görülen pek çok tamire muhtaç kısımlardan biri kabul ediyor ve yukardaki biçimde düzeltiyorum. Böri/börü/böre biçimlerinde tamir edilmesini, kahramanın babasının adı ve ünvanı da göstermektedir: Qam Böre [=Böri] Big . Böri'nin anlamı Oğuz lehçelerinde 'kurt'tur. Böri, böre biçimleri Türkistan sahası Türk lehçelerinde kullanılır. 'Börük' sözüne gelen -k eki, sevimlilik ve küçük olma durumu gösterir. Burada, babasının onu sevmesi dikkate alındığında, 'sevimli kurt yavrusu' gibi bir anlam kazanıyor. Bana göre metinlerde anlaşılmayan sözcüklerden, adlardan biri de, 'bamsam' ve 'basam' yazımları da olan kahramanımızın adıdır. Doğrusunun 'bamsı' ve metin içinde geçen biçiminin okunuşunun da, 'bamsı-ım' olduğu kanısındayım.

yayının getirilmesini ve bu yayı, 'deli ozan'ın çekmesini buyurur. Bamıs Bōrik kendi yayını görünce otuz tokuz yoldaşını anar, ağlar ve uzun zaman ayrı düştüğü yayını eline alıp onu, atını övdüğü gibi övmeye başlar. Sorun, yayını övmesi sırasında söylediği 'soylama' metninde yer alır. Ele alınacak sorunlardan ikincisi ise, adaklısı Banı Çiçek'in Yalançı oğlu Yartaçuk ile evlendirilmesine karşı çıkmayan ve yapılan 'ulu düğün'e katılan 'Bigler bigi' Qazan Han'a ve orada bulunan beğlere yine 'deli ozan' kılığında söylemiş olduğu uyarıcı ve eleştirel 'soylama' metninde yer alır. Her iki sorun için Dedem Korkud metinlerinin yayımından günümüze kadar, çeşitli çözüm önerileri yapılmıştır; ancak, yine de çözümsüz metincik bilmeceleri durumlarını muhafaza etmektedirler. Bildiri, bu metinlerin içerdiği çözümsüzlüğü ortadan kaldırmaya, sorunları çözümlenmeye ve sorunların yer aldığı metinlerin kurgu düzenleri konusunda yeni çözüm önerileri getirmeye çalışacaktır.

Dedem Korkud metinlerinin tamamını inceleyip yayımlayanların yapmış olduğu çalışmalarda, bu bildiriye ele alacağımı belirttiğim bu sorunların çözüm bekler biçimde bırakıldığı görülür (Gökyay 1938, 1973; Ergin 1964, 1991). Kimi uzmanlar ise, bu bilmece hâlini almış sorunlara, 'zorlayıcı' durum ve bağlamlar içinde çözüm önerileri getirmeye çalışmıştır². Bu çözümleme önerileri sırasında, sorunların içinde bulunduğu bağlamlar ve durumlar boy metni ve boyların metinler bütünü ve bunların önemi gözden kaçmıştır. Dolayısıyla, bu çözüm önerilerinin tamamı olmasa bile, büyük kısmı 'doyurucu' ve 'kandırıcı' bir açıklığa sahip görünmemektedir. Fakat, metinlerin tamamı üzerine kimi filoloji uzmanlarınca önemli düzeltmeler ve düzeltme önerileri yapıldığını da belirtmeliyim³. 'Kitâb-ı Dedem Korkud' metinlerinde yer alan ve bizden önceleri de çözümleri denenmiş bu sorunlara yeni bir çözüm ve 'soylama' metinlerinin kurgu düzenleriyle ilgili yeni çözüm önerileri getirme denemesi bir kez de bu bildiriye aranacaktır.

Sorunlar bu bildiriye, hem yer aldıkları 'soylama' metinleri, hem bu 'soylama'ların yer aldığı 'boy'un metin bütünü ve hem de Dedem Korkud boyları metinlerinin tamamı dikkate alınarak incelenecektir. Hiç şüphesiz, bu işlemler, daha önce 'Kitâb-ı Dedem Korkud' metinlerinde, filoloji uzmanlarının yapmış olduğu kimi tespitlerden yararlanılarak veya bunların eleştirisi yapılarak ve yeni çözümlenmeler ve çözüm önerileri getirilerek yapılacaktır⁴. Sorunlar, belirtilen bu bütüncü çerçe ve yaklaşım içinde ele alınacak ve ortaya çıktıkları durumların özellikleri göz önünde tutularak, işlevci yorum açısından incelenecektir. Çözümlemeler ve çözüm önerileri metin bilgisi, şiir kurgusu ve filoloji bilgileri gibi önemli birikimler ışığı-

² Bu yazıda dikkate alınan uzmanların çözüm önerileri dışında başka denemeler de vardır. Bunların tamamını son derece zorlama ve filoloji imkânlarını ve ölçütlerini dışarda bırakıcı, metinlerle bağlantısız görmekteyim. Özgürce okuma ve açıklamalar yapma bakımından Sertkaya'nın çözüm önerileri bu açıdan bir örnek seçilmiştir. Ancak, kurgu açısından Sertkaya'nın önemli katkıları yadsınamaz. Bu türden özgürce yapılmış çözümlenmelere bildiri boyunca gönderme yapmayacağım ama, meraklılar için kaynakçada kimilerinin eserlerini vereceğim.

³ Talât Tekin, O. F. Sertkaya ve O. Ş. Gökyay tarafından çeşitli düzeylerde yapılan düzeltmeler ve çözüm önerileri, bildiri boyunca dikkate alınacak ve gerektiğinde M. Ergin'e de göndermeler yapılacaktır.

⁴ Tüm metinlerin hangi durumda olduğu ve bize ne biçimlerde eriştikleri, bunların özellikleri, daha geniş olarak, yakında yayımlanacak olan 'Dedem Korkud Metinlerinin Durumu ve Tabiatı' adlı incelememizde ele alındığından dolayı, konulara burada kısaca değinip geçmekle iktifa edilecektir.

ğında, işlevci yorum yöntemleri ile ortaya konmaya çalışılacaktır. Bir başka deyiş ile, Dedem Korkud boyları metinlerinin tamamı, hem bu sorunların çözülmesi önerisi sırasında ve hem de yer aldıkları metinlerin yeniden kurgulanmasında göz önünde tutulacaktır. Kısaca, sorunlar, durum ve bağlamları içinde filolojik açıdan doğru okunmaya çalışılacak ve çözümlenecektir.

Bildiride, sorun metinciklerin okunup çözülmesi için işlevci yorum yöntemi izlenecek; metinlerin ve sorunların çözülmesi ardından onların yeniden kurgulanması, yeniden inşası işlemleri ise, bütüncü bir yaklaşım içinde, bütünden parçaya, parçadan bütüne doğru yapılacaktır. İşlevci yorum yöntemi, burada, ele alınıp incelenecek ve çözüm getirmesi denenecek sorunun <veya sorunların>, içinde bulunduğu bağlam <veya bağlamlar> ve durum <veya durumlar> dikkate alınarak yeterli ve anlaşılır doğruluğa kavuşturulmasına dönük işlemi <veya işlemleri> kapsamı içine alan bir yol diye algılanmaktadır.

Dedem Korkut boylarını ihtiva eden iki yazma nüsha [Dresden ve Vatikan] elimizde vardır⁵. Her iki yazma nüsha üzerinde yerli ve yabancı pek çok değerli bilim adamı çalışmıştır⁶. Bunların kimisi metinlerin tamamını filolojik açıdan okuyup yayımlamış, kimileri metinler üzerinde filolojik düzeltmeler yapmış veya bu yolda önerilerde bulunmuştur (Tekin 1986: 141-156, 1984: 26-29; Sertkaya 1994: 141-156). Metinlerin tamamının okunup incelenmesi ve yayımlanması bakımından O. Ş. Gökyay ve M. Ergin neşirleri, mevcutların en önemlileridir (Gökyay 1938, 1973; Ergin 1964, 1991). Böyle olmakla beraber, bu yayınlarda da, filolojik açıdan kimi eksiklikler, çözümsüz veya yoruma açık kısımlar vardır.

Metinler üzerinde önemli düzeltmeler yapan ve kimi çözüm önerileri ileri süren Talat Tekin, yanlış okumaların, yanlış anlamlandırmaların, doyurucu ve kandırıcı açıklamalar yapılamayışının veya hiç anlayışamamış pek çok kelime ve ibarenin ortaya çıkmış olmasının sebeplerini bir 'kanı' olarak şöyle açıklamaktadır:

"a. Eserin tek tam nüshası olan Dresden nüshasının genellikle hareketsiz ve yer yer açık istinsah yanlışları ile dolu olması; b. E. Rossi tarafından bulunan Vatikan nüshasının, hareketli olmakla birlikte, yarı yarıya eksik ve istinsah yanlışları bol bir nüsha olması; c. Sözlü edebiyat geleneğiyle oluşmuş epik bir ürün olması sebebiyle eserde başka kaynaklarda az rastlanan veya hiç rastlanmayan bazı nadir kelime ve deyimlerin bulunması; d. Son olarak, eser üzerinde çalışan araştırmacıların her zaman kendilerinden beklenen titizliği göstermemiş olmaları" (Tekin 1986: 141-142)⁷.

Dedem Korkut Kitabı'nda yer alan metinlerin genel yapısı ile ilgili Talat Tekin'in yapmış olduğu bu tespitlerin c maddesi dışında kalanlarının doğruluğu, tartışılmaz. İlgili madde ise, bana göre tartışmaya açık bir sorundur ve metinler açısından

⁵ Bildiride, M. Ergin'in yayımlamış olduğu 2 ciltlik eserin ilk cildinde yer alan Dresden ve Vatikan nüshalarının tıpkı basımlarından istifade edilecektir.

⁶ İkinci göndermede yer alan metinlerin tamamı okunup incelenerek yayımlanmış önemli çalışmalara şunları ekleyebilirim: (Kilisli Muallim Rifat 1332 [1916]; Rossi 1952; Araslı 1962). Çeviri ve inceleme türünden çalışmaları farklı bir kategoride gördüğüm için bu çerçeveye içine almıyorum. Öteki incelememizde, onlara da değinilecek veya gönderme yapılacaktır.

⁷ Alıntı metin yer nedeniyle bozulmadan tarafımızdan bu biçimde toplanmıştır. <D.Y.> .

dan hâlen durumunu muhafaza etmektedir. Metinlerin tamamını inceleyip çeşitli düzeyde ve türde yaptığı önemli açıklamalar ile yayımlamış araştırmacılarından ‘Dedem Korkud Kitabı’ metinleri uzmanı Orhan Ş. Gökyay da, bir bildirisinde Tekin’in işaret etmiş olduğu konuya temas ederek, özellikle imlâ <yazım> bozukluğu ve çeşitliliği üzerinde durur ve nedenini, benzer bir yaklaşımla, metinlerin yazıya alımıyla ilgili görür:

“Dedem Korkud’un Kitabı’nda, sayfeler boyunca muttarit bir imlâ bulunmadığını görüyoruz: a) Aynı kelime, hattâ aynı satırda değişik imlâlarla yazılmaktadır. b) Bunların bir bölümü ya anlam bakımından yanlış, ya da anlamsızdır. c) Kimi yerlerde de kelimeler, cümleler atlanmıştır. ç) Anlaşılmayan kelimeler ve cümleler vardır” (Gökyay 1994: 91).

Gökyay, bu sözlerini teyid bakımından da, bildirisinde bir sözcüğün çeşitli imlâ biçimlerini gösteren pek çok sözcük örneği verir. Ve ardından bu durumu, onu tespit edip yazıya alan kişiye bağlayıcı şu yargıya varır:

“... Görüleceği üzere bu hikâyeleri kendisi doğrudan bir kişi kitap hâlinde yazmış olan birinin bu kadar değişik, bu kadar biri birinden uzak bir imlâ kullanması, kelimeleri ve cümleleri eksik bırakması düşünülemeyeceği gibi bunların bir çoğunu anlamadığını gösterecek şekilde yanlış yazmasını, atlamasını tabii karşılamak da mümkün değildir. Bundan dolayı ben elimizdeki Dedem Korkut Kitabı’nın asıl yazarının onun müellifi değil, hattâ müstensihisi değil, hikâyelerin meraklı bir dinleyicisi tarafından yazıya geçirilmiş olduğunu kabul etmek istiyorum” (Gökyay 1994: 92).

Gökyay, metinlerin yazıya çekilmesiyle ilgili atlamaları, yanlış ve çeşitlilik içinde gördüğü yazım kusurlarını, eksik kalmış kısımların vebalini bir ‘meraklı dinleyiciye yüklemeyi uygun görmektedir. Filolojik bakımdan metinlerin dilini inceleyen M. Ergin de, metinlerin dili ve yazım çeşitliliği ile ilgili şunları söylemektedir:

“Dede Korkut Kitabının elde bulunan iki nüshası arasında normal ve hatta aşırı nüsha farklarından başka bir de dil farkı vardır. Bu iki nüsha arasındaki nüsha farkları kelimeler, kelime gurupları ve cümlelerin bazı yerlerde değişik olması; bu kelimeler, kelime gurupları ve cümlelerin bazı yerlerde de fazla veya eksik bulunmaları şeklinde hülâsa edilebilir. Bu değişiklik, fazlalık ve eksiklikler bazan normal nüsha farkları çerçevesini çok aşan bir manzara arz etmektedir” (Ergin 1994: 350-51).

Ergin, metinlerde görülen bu kargaşaya işaret ettikten sonra iki nüshanın temel özelliklerine de işaret ederek, özetle, şunları tespit etmektedir: 1. Dresden nüshası dili eski, Vatikan ise yenidir; 2. Dresden nüshasının yazılış kusurları az, Vatikan nüshasındaki çoktur; 3. Vatikan nüshası harekeli, ama harekeleri çok yanlıştır; 4. Vatikan nüshasının imlâsı ve harekeleri aynı bir gramer şeklinin eski ve yeni şeklini birbirine karıştıracak derecede karışıktır; 5. Vatikan nüshasında metin içinde lüzumlu yerlerde bir çok eksiklikler, buna karşılık bir çok yerlerde de üslûp açısından fazlalıklar vardır; 6. İmlâ açısından, ünlüler ve ünsüzler ile bağlı olarak ortaya çıkan kimi karışıklıklar, başka bir dil/yazı dönemi tesiriyle, veya istinsah sırasında, veya başka bir sahanın etkisinde önümüze gelen bir imlâ sorunu olmalıdır. Bütün bu özet açıklamalar, metinlerin yazım ve istinsah, veya yazıya geçirme açısından çok so-

runlu olduklarını anlatmaya yeter (Gökyay 1994: 92). Filoloji uzmanlarından O. Sertkaya da, metinler hakkında şu görüşleri dile getirir:

“Bana göre bu metinler toplu olarak bulunulan bir yerde, bir düğünde, bir bayramda, bir sünnette, bir merasimde anlatılmış, bu hikâyeleri dinleyen bir kişi de daha sonra bu metinleri aklında kaldığı kadarı ile zapta geçirmiştir. Bu yüzden bazan kelime ve ekler atlanmış, böylece hece vezni, bazan da mısralar atlanarak dörtlük sayısı bozulmuştur. Metnin müstensihler tarafından kötü istinsahı ve manzum parçaların her iki yazmada da açıklıkla belirtilmemesi yüzünden nâşirlerin okuma, hece ve mısra bölme yanlışları da yukarıdaki hususlara eklenince, Dede Korkut'taki manzum parçaları sökmek çok güç bir iş halini almıştır” (Sertkaya 1994: 141-156).

Sertkaya'nın metinlerde gördüğü eksiklikler, atlamalar ve öteki kusurlar, yukarıda alıntı yapmış olduğum uzmanlarca da, farklı nedenlere dayandırılabilir, bir bozukluk olgusu olarak teyid edilmektedir. Sonuçlar <eksiklikler, atlamalar, yazım kusurları gibi> hakkında birlik olmakla beraber, saikler farklıdır. Bunlar üzerinde bir başka yazımda durduğum için, burada, saiklere katılıp katılmadığım konusunda bir eleştiri yapmayacağım⁸. Fakat, filoloji uzmanı arkadaşım Sertkaya'nın, metinlerin tamiri ile ilgili, öteden beri benim de üzerinde durduğum şu yargısı doğrudur ve buna tamamiyle katılıyorum:

“Haddizatında manzumeler: 1) Eksik mısraların ilâvesi, 2) Eksik kelimelerin ilâvesi, 3) Nâşirlerin yanlış okumalarının düzeltilmesi açılarından değerlendirildiğinde, çok farklı sonuçlar elde edilmektedir” (Sertkaya 1994: 141-156).

Metinlerin yeniden inşasına bağlı olarak Sertkaya'nın yapmış olduğu denemelerin ve önerilerin üzerinde, bildiriye ilgilendiren sorunlar ele alındığında durulacaktır.

Filolojinin işlevi, metinlerin daha anlaşılır bir hüviyet kazanmasını, onların çalışılabilir bir metin güvenliğine kavuşturulmasını sağlamaktır, diye tanımlanabilir. Bu bağlamda filoloji, söz konusu türden metinler için vazgeçilmez bir bilgi alanıdır. Onsuz olmaz ama, metinlerin ve sorunların çözümlenmesi açısından da tek belirleyici ve kesin hüküm verici olamaz. Hele bu tür metinlerde bütün değil de, sadece tek bir boy metni, hatta sadece karşı karşıya kaldığımız kelime, satır veya dizenin çözümü ile kendimizi sınırlı tutar, öte tarafı dikkate almaz isek, doğruyu filolojik tamir sırasında yakalamak mümkün olmayabilir. Metin bilgisi, tarihî bağlamlar, kültürel yapı ve kültürel yapıda ortaya çıkan değişimler, tarihî kayıtlar ve açıklamalar, yazıyla tespit edilmiş bu tür tarihî metinlerin anlaşılmasında filoloji bilgisi kadar önemlidir. Filoloji bilgisinin görevi, metni güvenilir ve çalışılır duruma getirmekle biter. Ancak, filoloji uzmanı da, anlaşılır ve güvenilir bir metin ortaya koymak için, bütün bu sıralanmış bilgi alanlarından istifade ederse, daha eksiksiz bir metin ortaya çıkarma imkânı bulur.

Yukarıda işaret edilen bütün bu bilgi alanları ışığında, söz konusu metinlerin farklı pencerelerden bakılarak incelenmesi, irdelenmesi, ne olup ne olmadıklarının

⁸ Bu konuyu ele aldığım “Kitâb-ı Dedem Qorqud’ Metinleri Hangi Yaratıcılık Ortamından Geliyor?” başlıklı çalışma Zeynep Korkmaz Armağanı’da yayınlanacaktır.

anlaşılması bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyacın karşılanması veya farklı açılardan Dedem Korkud metnlerinin ele alınıp incelenmesi zamanının geldiği, böyle bir birikime artık sahip olduğumuz kanısındayım. Bu çerçevede içinde, bildiride yer alan iki durum ve bağlam içinde ele alacağım ve çözümleyeceğim ilgili boy metninde yer alan sorunların filolojik çözümlerine ve onların içinde bulunduğu metinlerin kurgusuna, onların yeniden tamiri ve inşası ile ilgili çözüm önerilerine geçmeden önce, bunların ne olduğu, daha önce getirilen çözümler ve çözüm önerileri üzerinde durmak ve eleştirel görüşlerimi kısaca belirtmenin yararı olacağını düşünüyorum. Şimdi, önce sorunlara, ardından çözüm eleştirilerine, yeniden kurgu ve inşa işlemlerine geçelim.

II. Bağlam ve Durumlar İçinde Sorunlar

Sorunlar, başta da ifade edildiği gibi 'Qam Böre oğlu Bamıs Börek' boyunda yer almaktadır. Bu boy metninde yer alan bir düğün bağlamı içinde sorunlar ortaya çıkar. Sorunlar, başta 'Beğler beği' Salur Qazan Han'ın ve bütün hanların / beğlerin, kocaların katıldığı 'ulu düğün' sırasında, birbirini izleyen, ama mahiyetleri farklı iki durum içinde ortaya çıkan iki soylama metninde kendini gösterir. İki soylama metninde ortaya çıkan iki sorunun çözümlemesinin bir yönü filolojik çözümleme, öbür yönü kurgu ile bağlıdır. Sorunların ilki bir 'övme' ve 'anma' mahiyetinde söylenmiş bir 'soylama'; ikincisi, Qazan Han'a ve bütün beylere karşı söylenmiş, kırgınlığı ve öfkeyi yansıtan bir 'soylama' metni ile ilgilidir. Ergin ve Gökyay, her iki durum içinde ortaya çıkan ve sorunları içeren metincikleri, filolojik açıdan farklı okumuşlardır. Ama bu okumalar, herhangi bir açıklamaya sahip değildir. Metincikler çözümsüzlüğü bu yayımlarda muhafaza etmektedir (Gökyay 1938, 1973; Ergin 1964, 1991). Burada, çözümleme, veya çözüm önerileri sırasında, temel metinler olarak her iki yayını dikkate alınacaktır. Ayrıca, bunlara getirilmiş çözüm önerileri üzerinde durulacaktır.

Saçı sakalı birbirine karışmış Alp Bamıs Börek, düğün yerine, tanınmamak için 'deli ozan' kılığında gelir ve düğüne karışır. Üzerinden bütün elbiseleri çıkarıp yolda bulduğu bir deve çuvalına girmiştir. Elindeki kopuzu da, düğüne gelen bir ozana atını vermek karşılığında temin etmiştir. Düğüne, on altı yıl sonra, tutsak olduğu 'Parasaruñ Bayburd hisarına' çıkıp gelen iki 'argış'ın verdiği haber ardından, kale beyinin kızı yardımı ile kurtulup gelmiştir. Arkada, otuz dokuz yoldaşını, iki argış <ulak, tâcir>ını ve almaya / nikâhlamaya söz verdiği kale beyinin kızını, yavuklusunu bırakmıştır. Hisardan çıktıktan bir süre sonra, ünlü atı 'Boz aygır'ın orada kendisini beklemekte olduğunu görür. Orada, atını öven ve ona kardeşten de öte olduğunu ifade eden bir 'soylama' söyler. Ve onun yardımı ile 'ap alaca gerdeğine' tam zamanında yetişir. Düğüne gelmeden önce ozan ile karşılaşır ve kopuz ile atı değiştirir, ordan obası tarafına yönelir. Çobanlar ile konuşur ve ardından kardeşleri ile karşılaşır ve söyleşir. Eski kaftan ve yiyecek ister. Yer ve giyinir. Kendisini, elbiseleri giyince ağabeylerine benzeten kızları görünce, tanınacağı endişesiyle kaftanını dramatik konuşmalar sırasında kızmış, üzülmüş gibi gösterip çıkarıp atar ve eskileri giyip düğüne yollanır. Oğuz beylerinin kendisini tanımaları ihtimaline karşı bir tedbir düşünür. Yolda bir deve çuvalı bulur. Çuvalı dibinden deler, kollarının çıkacağı yerler açar, başına geçirir, belinden bağlayıp yürür; 'deli ozan' kılığında sürüp düğüne gelir. Düğün, kendisinin 'öldü' haberini getirip buna herkesi inandıran Yalançı oğlu

Yartaçuk tarafından tertip edilmiştir. Yalançı oğlu Yartaçuk, ölüm haberi ile ilgili ortaya konan ödüle ve verilen söze istinaden adaklısı Banı Çiçek ile evlendirilmektedir. Börük[Börek], düğüne katıldığı sırada, Oğuz beğleri, güveyin yüzüğüne nişan atmaktadır. Beğler ok atarken 'elin var olsun' diye alkış tutan Börük, güvey ok atarken, 'elin kırılсын, güveylere kurban olasın' diye yüksek sesle kargışta bulunur. Buna kızan güvey, ona bağırır, öfkelenir ve yayını çekemez ise, boynunu vurduracağını söyler. Bamis Börük [Bamis Börek], yayı alıp çeker, yay kabzasından paramparça olur. Getirir, güveyin önüne atar. Bunun üzerine güvey, öfkelenir ve Bamis Börek'in 'ağca tozlu qatı yayı'nın getirilmesini ve onu çekmesini buyurur. Yay getirilir ve Börük'e verilir. Börük yayını görünce duygulanır, arkadaşlarını anar ve ağlar. Ardından yayına, onu öven bir 'soylama' söyler. Metinle ilgili seçtiğimiz sorunun ilki bundadır. Bu 'soylama'nın ardından yayını eline alır ve beğlere, 'sizin aşkınıza çekeyim yayı, atayım oku' deyip güveyin yüzüğüne okunu atar. Yüzük parçalanınca, olayı temaşa eden Qazan Han, deli ozanı yanına çağırır. Bamis Börük, onun yanına varır, baş indirip selâm verir. Ardından ikinci sorunun yer aldığı, Qazan Han'a ve beğlere hitaben söylediği sitem dolu 'soylama'yı söyler. Bundan sonraki gelişmeler, bu iki durum ile doğrudan doğruya ilişkili olmadığı için, metnin kurgusunda yer alan öteki olayları bırakıyorum.

Ele alacağımız yukarıdaki iki durum, boyun ana metni içinde iki ayrı 'soylama' metninde yer almaktadır ve bunlar, çözümsüz veya çözümü tartışmalı kimi söz ve metincikler ile, kurgu bozukluklarıdır. Bu hususlar kendini, hem Dresden, hem de Vatikan nüshası soylama metinlerinde göstermektedir. Dresden nüshasında yer alan ilk soylama metni göçürülmüş olduğu dip nüshadan tam anlaşılmasından yazıya çekilmek istenmiş ve bu yüzden eksik bırakılmış ve soylama kurgusu, düzeni ve ölçüsü bozulmuştur. Ayrıca, dip nüshanın ana metninden göçürme işlemi sırasında, soylamanın ilk dört dizesi tam anlaşılmasından dolayı, bu metinciklerin eldeki nüshaya veya bu işleme yol açan müsveddelere "'alâ lisân -ı tâ'ife-i Oğuzân" ile göçüren kişi tarafından resim gibi yazıya çekilmiş olduğu anlaşılıyor. Dolayısıyla soylamanın ilk iki dizesinin okunma, anlaşılma gücüğü bu bozulmuş yapıdan kaynaklanıyor. Eldeki nüshayı tertip eden veya yazıya çeken kişi, önündeki dip nüshanın yazısını tam olarak okuyup anlamadığından dolayı bunları atlattığı veya beğenmeyip kısalttığı veya ölçütlere uygun görmediği için attığı anlaşılmaktadır. Böylece, bu işlemi yapan her kim ise, aynı zamanda soylamaların manzum yapılarına da müdahale etmiş olur. Bana göre, Vatikan nüshası, hem Dresden nüshası ve hem de onun istifade etmiş olduğu dip nüsha dikkate alınarak yeniden hazırlanmak istenmiştir. Daha iyi ve daha eksiksiz bir nüsha kurmaya teşebbüs sonucu ortaya çıkmış olan Vatikan nüshası, aslında metinler açısından hem kendi kusurlarını hem de Dresden nüshasının kusurlarını muhafaza etmesinden dolayı buna muvaffak olamamıştır. Metinlerin tamamının yeni nüshaya hareketli biçimde çekimi işlemi de yarım kalmıştır. Dresden nüshasına, ilk soylamanın resim gibi göçürülmüş kısımları, Vatikan nüshasında, göçürücü veya yeniden yazıya çekici tarafından 'alâ lisân-ı tâ'ife-i Oğuzân' açısından anlaşılmadığı için, tamamen dışarda bırakılmış, metinden atılmışlardır. Soylamanın kalan kısımları arasında da, her iki nüsha bakımından kimi çeviri, yazım ve kimi gramer bilgisi farkları vardır. Farkların kaynağında, daha doğru bir 'lisân' ile ifade etme endişesi yanı sıra, her iki müstensihinin bilgi düzeylerinin ay-

rılığı, ayrı dil sahalarına mensubiyetleri rol oynamış olabilir. Bu farkların doğru anlaşılması ve görülmesi açısından onları, hem yazıya alındıkları biçimde, hem de çeviriyazılı durumları ile bir kez de burada ek metinler kısmında vermeyi uygun gördüm⁹.

İkinci 'soylama', yine iki nüsha metinleri içinde farklılıklar göstermektedir. Aslında ikinci sorun ile ilgili sorun çözüm önerileri gramer bakımından bana göre büyük ölçüde çözümlenmiş görünüyor. Fakat, metin özelliği ve kurgu biçimi üzerinde kimi çözüm ve düzenleme önerileri yapılacağı için, sonuncu soylama da, burada, yine ikinci sorun gibi seçilip ele alınacaktır. Dolayısıyla, iki kez tekrar etme yerine, her iki soylama metni, ek metinlerde birlikte sunulacaktır. Soylamaların birbirini takip eden durumlar içinde ortaya çıkmış olmaları da, onları aynı metin kesiti içinde vermemize imkân yaratır. Fakat, bunların çeviriyazılı metin kesitleri için, yeniden inşa edildikleri biçim ve nüsha farkları ile, sadece M. Ergin yayınından verilecek ve burada, bunun üzerinden farklı görüşlere işaret edilecektir.

Ergin ve Gökyay yayınlarında soylamaların yer aldığı durumlar ve sorunlar konusunda herhangi bir ilişki veya varsayım ileri sürülmez. Soylamaların kurgusu üzerinde de bir şey söylenmez ve her iki naşir ve filoloji uzmanı, onları yayımladıkları metinlerde görüldükleri ve okunabildikleri hâlleri içinde dikkate alır biçimde verirler ve onların sözcüklerine herhangi bir anlam yüklemekten uzaklaşırlar. Bunlardan sadece Gökyay, ikinci soylamanın kurgu bakımından eksik gördüğü bir sorunlu dörtlülüğünü düzeltme önerisi yapar ve bu öneriye göre, eksik gördüğü dörtlülüğü tamir eder. İlk soylamanın Dresden nüshasında görülen ve Vatikan nüshasından çıkarılıp atıldığı anlaşılan ilk iki dizemsi veya manzum havasını muhafaza eden metincik, Gökyay ve Ergin tarafından bir biçimde okunmuş ise de, eserlerinde her iki uzman, filolojik açıdan okuduklarının anlamlarını ya soru işaretiyle bırakmışlar, ya da çevirilerine katmamışlardır. Ergin, iki ciltlik çalışmasında, okuma güçlüğü gösteren veya anlaşılmayan kısımlar üzerinde sonradan duracağını ifade eder ve yayın sırasında çoğu sözcükleri soru imi koyarak bırakır. Gökyay ise, son çalışması 'Dedem Korkut Kitabı' adlı muazzam eserinde, bu satır veya dizeler ile bağlı olarak şunları söyler:

"Yazma 109/2-4'deki şu soylama da Dede Korkut kitabında çözülemeyen yerlerden biridir (uzman, burada metnin orijinalini koyduktan sonra devam eder. D.Y.). Burada geçen kelimelerden bir kaçını sözlüklerde hiç bulamıyoruz. Bulsak da, verilen karşılıklar tutmuyor" (Gökyay 1973: CCXLI).

Soylama metninin bu okunamayan kısmı üzerinde, filolojik açıdan uzmanların ve yeterince bu metinlere nüfuz edememiş meraklıların yaptığı çeşitli çözüm önerileri vardır¹⁰. Bunların arasında sadece, burada sorunla ilgili tartışılabilir gördüklerimi ele alacağım. Bana göre, filoloji uzmanları Talat Tekin'in ve Osman F. Sertkaya'nın burada ele alacağım metin kurgusu ve okuma açısından yapmış oldukları ve yayımladıkları çözüm önerileri, yeni denemeler yapılması açısından kışkırtıcı olmaları nedeniyle olumlu katkıda bulunur niteliktedir. Fakat, bunlar, söz konusu

⁹ Bkz.: Ek Metinler; A. Eski yazı Dresden ve Vatikan nüshalarının ilgili bölümleri; B. M. Ergin'den iki nüsha üzerinden verilen ilgili kısmın çeviriyazı metni.

¹⁰ Bu türden gördüğüm kimi çalışmaların künyeleri kaynakçada verilmiştir.

metinlerin filolojik açıdan anlaşılabilirliğini sağlamamaktadır. Bir başka deyişle, bu açıklamalar ve çözüm önerileri yeterince 'kandırıcı' ve 'doyurucu' görünmemektedir. Bu nedenle, aşağıda her iki filoloji uzmanının varsayımlarına ve metinlere getirdiği filolojik açıklamalara değinmek ve düşüncelerimi ifade etmek istiyorum.

III. Çözüm önerileri ve eleştirileri

Dresden nüshasında, ilk soylamamızın ilk metinciği, dediğim gibi, Gökyay ve Ergin tarafından hiçbir bağlam/durum içinde ele alınmamış ve bu konuda herhangi bir varsayım ileri sürülmemiştir. Buna karşılık hem Tekin, hem Sertkaya, çözüm önerilerinde varsayım da kurmuşlardır. Tekin tarafından ileri sürülen okuma önerileri, çözümlemeler ve varsayım ilk bakışta oldukça 'kandırıcı' görünmektedir ve kahramanın arka plânında yer alan tutsaklık ve zaman etkenine uygun düşmektedir. Tekin, yazısında Ergin ve Gökyay okumalarını, [Ergin 41: **Tul tulara girdüğüm tulararı / Duharlayı koduğum yağı yurdu** = Gökyay 50: **Tul tulara gerdüğüm / Tuladarı duharlayı koduğum / Yağı yurdu**] diye verdikten sonra, bunları naşirlerinin açıklayamadığını ve Gökyay'ın da, burada iki mısra olduğunu fark etmediğini belirtir. Ve kendisi bu iki mısranın nasıl okunması ve anlaşılması gerektiğini şöyle açıklar:

"Bu iki mısra bizce şöyle okunmalıdır: Tol tolada girdüğüm tola deri / Doharlayı koduğum yağı yurdu. Şimdi açıklayalım: Dördüncü kelime Türkçe "ham deri, sepilenmemiş deri" anlamındaki tola kelimesidir ve burada kendinden sonra gelen deri kelimesi ile bir eşanlamlı kelime koşması oluşturmaktadır. (Tola kelimesi Türk diyalektlerinde yaşamaktadır: krş. Tat. tula "evde dokunmuş kumaş" <*tola). İkinci kelime tolat- "dolatmak" fiilinin -a'lı zarf-fiil şeklidir: tolat-a "dolatarak". Hikâyenin bu kısmında Beyrek eski bir deve çuvalını boynuna geçirip düğün yerine geldiğine göre üçüncü kelime girdüğüm olacaktır. Tek heceli ilk kelime ise iki heceli tola kelimesinin kökü olmak gerekir. O halde, bütün mısra şöyle olacaktır: Tol tolada girdüğüm tola deri "Çuval (gibi) dolatarak içine girdiğim ham deri". İkinci mısraa gelince, Ergin Duharlu şeklinde okuduğu ilk kelimeye bir anlam verememiş [s. 181], Gökyay duharlayı şeklinin fiil olacağını kestirmekle birlikte duharla- fiiline bir anlam vermekten kaçınmıştır. Bu mısranın çözümü için de yine hikâyeye müracaat etmek yerinde olacaktır. Bamsı Beyrek, 39 yiğidi ile birlikte düşmana tutsak olur ve Bayburt Hisarında 16 yıl tutsaklıkta kalır. Bizce, Beyrek ikinci mısra da ömrünün 16 yılını geçirip ihtiyarladığı düşman yurduna seslenmektedir. Bu durumda koduğum kelimesinden önceki kelime "ihtiyarlamak" anlamına bir fiilin zarf şekli olmak gerekir. Türkmencede "yaşlı, yaşça büyük" anlamında bir tokar kelimesi vardır. Bu kelimenin Eski Azerî diyalektindeki şekli normal t / d ve k / h değişimleri ile dohar olabilir. İşte, ikinci mısranın başındaki kelime bizce bu dohar sıfatından -la- eki ile türemiş doharla- fiilinin -ı'lı zarf şeklidir. Bütün mısra şöyle düzeltilmelidir: Doharlayı koduğum yağı yurdu "İhtiyarlayıp kaldığım düşman yurdu" (Tekin 1986: 141-156).

Tekin'in yukarıda, metnin verdiği durumlara göre okunmayan yerleri çözümlemeye izlediği işlevci yorum yöntemi, bizce de doğru ve yerinde bir yöntemdir. Ancak, sorunu çözümlmek için seçmiş olduğu varsayım bana göre yanlıştır. Bu

soylamanın içinde sorunun yer aldığı ve ortaya çıktığı bağlam ve durum farklıdır. Tutsaklık ve yaşlılık ile bir bağı yoktur. Ortada, doğrudan doğruya ‘ağca tozlu katı yayı’n ortaya gelmesi ile ilgili bir durum ve bağlam vardır. Soylama, böyle bir bağlam ve durum içinde doğuyor. Üstelik soylama, Bamıs Bōrik’in yayına söylenmiş bir ‘övgü’ soylaması ve ona yakınmasıdır. Aynı boy metninde, Bamıs Bōrik’in benzer bir ‘övgü’ soylaması da, atı ile karşılaştığı bağlam ve durum içinde söylenir. Burada görüleceği üzere, bu övgü soylaması, onun durumu ile ilgili övücü sözlerle açılır. Övgüye dönük soylamalarda, övülecek kişinin veya nesnenin meziyetleri ön plânda yer alır. Dolayısıyla da, yayını öven soylamanın da böyle başlaması tabiidir. Nitekim, bir sonraki bağlam içinde Qazan Han’a hitap edilirken soylama yine onun övgüsü ve meziyetleri ile açılır. Metinlerin tamamı gözden geçirildiğinde, bu tür soylamaların aynı mahiyette olduğu görülecektir. O hâlde, açıklamanın üzerine dayandırıldığı varsayımlar doğru, doyurucu ve kandırıcı kabul edilemez. Dolayısıyla, Tekin’in iki mısra diye düşündüğü iki manzum havası taşıyan metinciğin içerdiği sözcükleri açıklaması da, bana göre doğru değildir. Çünkü hiçbiri ‘ağca tozlu katı yayı’n herhangi bir durumunu veya meziyetini yansıtmamaktadır. Oysa, ilk sözlerin “at” soylamasında olduğu gibi, yaya ait olması kaçınılmazdır. Övgü soylamalarının metinler boyunca kurgusu budur.

Şimdi de, Tekin’in iki mısra gibi düşündüğü küçük metinciğin okunmasına ve içinde yer alan sözcüklerin filoloji imkânları, bağlam ve durumlar dikkate alınarak Tekin tarafından yapılmış çözümlmelerine ve tamamını doğru okuma ve açıklama önerilerine göz gezdirelim: “**Tol tolada girdüğüm tola deri / Doharlayı kuduğum yağı yurdu**” (Tekin 1986: 141-156). Tekin, ilk dizinin ikinci kelimesini ‘tolat-’ kabul etmiş ve buna ‘dolatmak’ anlamı yüklemiştir. Halbuki, ‘tola-’ fiili, zaten içine girmek, sarınmak gibi anlamları taşıyan çok eski bir fiildir. Neden aynı anlama gelecek ‘gir-’ gibi bir fiil ardından gelsin? Metinlerin sahip olduğu mükemmel anlatım dili içinde benzeri var mı? Ayrıca ikinci sözcükten hareketle Tekin, ilk sözcük olan ‘tol’ sözcüğünü de, ‘tola-’nın kökü kabul ediyor. Sonra dönüp bu sözcüğe rahatça ‘çupal’ anlamı yüklüyor. Acaba ‘tolat-’ fiilinin kökü, filolojik açıdan nasıl ‘çupal’ anlamını içerebiliyor? Bunu söylemek çok güçtür; filoloji sınırları ve metin buna izin vermez. Dolayısıyla, bu konuda doyurucu bir açıklama getirilmemiştir. Sadece, Tekin’in burada şöyle bir sözü var:

“Hikâyenin bu kısmında Beyrek eski bir deve çupalını boynuna geçirip düğün yerine geldiğine göre üçüncü kelime girdüğüm olacaktır” (Tekin 1986: 141-156).

Ama iş böyle değil ki ! Metinde, Beyrek düğüne gelirken yolda deve çupalını “**buldı, deldi boynına kiçürdi**” (Tekin 1986: 141-156) deniyor. Bir an işlemleri buna göre düşünsek, kök kabul edilen ‘tol’ ile türevi ‘tolat-’ sözcüklerinin, ‘delmek’ veya ‘delik açmak’ ile uygun olması gerekir. İçine girmek, sarınmak gibi anlamları taşımaması icap eder. Ama, fiilin “sarmak, dolamak” anlamları açıktır. Tabii, böyle olunca, metincikte bir ‘gir-’ fiili düşünmek de, burada, çupal’ı düşünmek gibi oluyor ama burada bunun bir yeri yoktur. Bence, burada Tekin tarafından en güzel ve doğru açıklama, metinciğin dördüncü sözcüğü, ‘tola’ üzerinedir. Burada, ‘tola’ sözcüğü ile ilgili getirdiği örnek ve açıklama metincik açısından da doğru an-

lamın ortaya çıkmasına yardım ediyor: “[“krş. Tat. tula” evde dokunmuş kumaş”<*tolaj]” (Tekin 1986: 141-156). Bu açıklama dördüncü sözcüğün ‘ham deri’ anlamında olmadığını, aksine ‘işlenmiş’ veya ‘dokunmuş’ deri anlamında olabileceğini gösterir. Çünkü, derinin tüylerini almak için onu bir yere germek ve ondan sonra istenen duruma getirmek mümkündür. Bu da bir deri işlemdir. Dolayısıyla, sözcük ile ilgili Tekin’in yapmış olduğu çözümlemeyi doğru kabul ediyorum. Bu durum bizi, metincikte: ‘ham deri deri’ gibi garip söz yapısından ve deyişinden de kurtarır; ‘işlenmiş deri’ veya ‘dokunmuş deri’ yapısına kavuşturur. Çünkü, sözcüğün anlamı ‘işleme’ ve ‘dokuma’ eylemlerini içermektedir. Yaya sarılacak deri/sırım ve benzeri türevleri bir biçimde işlenmeye, dokunmaya muhtaçtır. Tüylü deri yaya sarılmaz. Bana göre her iki anlamda bir sözcük olması metnin bu kısmının doğru anlaşılmasına yardımcı olacaktır. İkinci dize çözümlemesinde de, varsayım olarak Beyrek’in “düşman yurdu” ve “esaret günleri” kullanılır. İlk bakışta doğru gibi gelen bu varsayım da yanlıştır. Çünkü, bağlam ve durum açısından yayını övmeden oraya atılması söz konusu olamaz. Vatikan nüshasında durum açıktır. Tekin’in ‘qo-’ fiiline yüklediği ‘qal-’ anlamı da yersizdir. Metinlerde ‘qal-’ fiili sıkça işletilmiştir. Ayrıca eski sözlüklerimizde ve Dedem Korkut metinlerinde ‘qo-’ fiili, “koymak, komak ve bırakmak” anlamları içermektedir. Dolayısıyla, Tekin’in çözümlemelerinde, ne ‘tolad-’ ve ‘qo-’, ne de ‘tokar’ ile ilişik ‘dohar’ ve ‘doharla-’ biçimleri doyurucu bir açıklığa sahiptir. Bunların hepsi de, yayı dikkate almayan zorlamalardır. Bu anlamlar, çözümleme için yetersizdir ve doyurucu değildir. Tabii, metincikte yer alan üçüncü sözcük, yay ile ilgili bir işleme ait olduğu için ‘gir-’ değil, ‘ger-’ olacaktır. Bana göre bu sonucu, çözümlemelerin üzerine kurulduğu yanlış varsayımlar yaratmıştır. Çünkü, tüm Dedem Korkut metinleri üzerinde Tekin’in yapmış olduğu pek çok önemli düzeltme ve çözüm önerileri vardır¹¹.

Sertkaya, ilk sorunun yukarıdaki kısımları üzerinde Tekin’e benzer bir çözümleme yöntemi izliyor. Fakat, onun varsayımı ‘Beyrek’in tutsak kaldığı ‘yağı yurdu’ yerine, ‘yağı’ gibi gördüğünü farzettığı ‘kendi yurdu’ üzerine kuruludur. Bu varsayım da, yine ‘Beyrek’in kızkardeşlerinden aldığı kaftanı sırtından sıyırıp attığı sırada, kendi kendine söylediği “**Göreyim Oğuzda menüm dostum düşmenüm kimdür**” (Ergin 1994: 142) sözüne dayanır. Ama bu söz, sadece, düğünde tanınmadan insanların davranış ve tutumlarını gözlemek üzere düşünülen bir tedbire bağlı söylenmiş bir sözdür. Kaftan giyse tanınacak ve durumu gözleme imkânı ortadan kalkacaktır. Bunu fark etmiştir ve bu yüzden kaftanı sırtından çekip atmıştır. Düğüne katılanları ve yurdunu düşman kabul etse, beyler ok atarken onlara ne diye “elün var olsun” diye alkış tutsun! Bu varsayım, metnin anlatım mantığına uygun düşmemektedir. Bir an, adaklısının başkasına verilmesi böyle bir düşünceyi akla getirebilir ama, gelişmeler Börük’in durumu kavramasına, gerçeği öğrenmesine yardımcı olmaktadır. Bağlam ve durum içinde yaptıkları hanlar ve beyler tarafından hoşça karşılanır. Börük, düğünde bilinmezliğinden, ‘deli ozan’ kılığındaki dokunulmazlığından yararlanır, ortalığı bozup dağıtmasına göz yumulur, icazet verilir. Qazan Han’ın kendisine bir günlük beyliğini verip düğünde yerine bırakıp gitmesi ise, onun bu olaydan hoşlanmadığını ve Börük’in bunu ‘deli ozan’ kılığında anladığını gösterir. Soylamanın

¹¹ Bu yazılar daha önce, (Tekin 1984, 1986; Sertkaya 1994) içinde verilmiştir. Burada pek çok sözcük, Tekin tarafından doğru biçimde çözümlenmiştir.

ortaya çıktığı bağlam ve durumlar içinde Bōrik, onlara söylediği sözlerde kurgunluğunu gösterir ama onları kendine düşman gördüğünü belirten bir ifade kullanmaz. Dolayısıyla, 'Yağı yurdu ilümde' (Sertkaya 1994: 141-156) düzeltmesi zorlamadır ve doğru değildir. Çünkü, 'qatı yay' Bōrik'in 'elinde'dir, 'ili'ndedir. Metinlerde hiçbir övgü soylamasında ilk söz, övülecek kişi veya nesneye yönelmeden önce böylesi bir farklı giriş ile açılmaz. Dolayısıyla böyle bir varsayım, övgü soylaması için kabul edilemez.

Sertkaya, Tekin'in yukarda sözünü ettiğim yazısını (Tekin 1984) görmemiş olacak ki, söz etmemektedir. Bu nedenle, yazısında, söz konusu soylama parçası için Ergin ve Gökyay yayımlarını dikkate almaktadır. Çözümlemesi ile ilgili Sertkaya, sunları söylüyor:

"Ben, metni Ergin ve Gökyay'dan oldukça değişik anlıyor ve soylama'yı (4+3) 7'li hece vezni ile ve -um/-üm kafiyesi ile, şöyle okumak ve tercüme etmek istiyorum <Sadece ilgili dizeleri alıyorum. D. Y. >: "tul tul ere g(e) rdüğüm / tul er eri kovduğüm(düherleyü kovduğüm)" (Sertkaya 1994)¹².

Bence bu okuma, resim gibi göçürülmüş ve manzum havası taşıyan metinciğin 'en zorlayıcı' çözüm önerilerinden birini ortaya koymaktadır. Bu çözümlemede de, 'ağca tozlu qatı yay' hiç dikkate alınmamıştır. Oysa övgü yayadır. Tıpkı ata yapılan övgü gibi. Peki 'yay' nerede? O, bu öneriye ve çözümlemeye göre soylamada çok arkadan geliyor. Oysa 'soylama'ların türü ile ilgili tüm metinlerde, Sertkaya'nın önerisine uygun başka bir 'benzer' örnek göremiyorum. Açıklama, Bōrik ile 'ağca tozlu qatı yay'ın karşı karşıya geldiği anı, onu eline alışımda ona karşı duyduğu duyguları ve şefkati yansıtmalıydı. Bōrik onu görünce arkadaşlarını anıp ağlar ama, yayını eline alınca da onu över ve nice övdüğü de, metin açıklamasında açıkça verilir, dile getirilir. Hâlbuki, Sertkaya'nın çözümlemesi, Bōrik'in yurdunu ne denli 'yağı' gördüğü üzerinden ve yaya söylenmiş övgü soylamasının açılımda böyle bir varsayımın bir anlamı da yoktur. Sertkaya'nın filolojik açıdan okunması için çok zorlandığı metinciğin yaptığı tercümesi ise, bana göre, zorlamanın da zorlaması bir genişliğe sahiptir (Sertkaya 1994). Dolayısıyla, hem metine getirilmiş filolojik okuyuş ve açıklamaları, hem de bu filolojik okuyuşa yapılan tercüme en geniş ve en özgür yorum diye kabul ediyorum ama doğru bulmuyorum. Bağlam ve durum yanlış seçilince, ortaya çıkan metin kurgusu çözüm önerisi de, hem dörtlük yapısına ve hem de sözcüklere aşırı bir tasarruf yapma özgürlüğü sağlıyor. Oysa metinlerin bu

¹² Bu bildiri basıma verilirken elimize S. Tezcan ve H. Boeschoten tarafından 'Dede Korkut Oğuznameleri' adlı metin yayımı ile, S. Tezcan tarafından hazırlanan yeniden okuma notlarını havi iki kitap ulaştı. Her iki çalışmayı baştan sona inceleme fırsatım olmadı. Ancak, metinlerin çözümlemesinde üzerinde durduğum kısmı gözden geçirme imkânım oldu. Her iki araştırmacının birlikte yayımladıkları metinlere ve Tezcan'ın notlarına aykırılık ve genişlik<özgür çeviri> açısından bakıldığında, Sertkaya çizgisinde bir yaklaşım sergiledikleri görülür. Okunamayan kısımlar, burada da metinlerde yer alan durumlar ve durumların bağlamları göz önünde tutulmadan bir zorlamaya gidilmiştir. Bu nedenle, söz konusu çözümleme üzerinde durmuyorum. Ancak, her iki çalışmanın, bu okunması en zor sorun dışında, önemli yeni okuma önerileri getirdiğini düşünüyorum. Filoloji alanında ikinci elsiz metinler yayımlayan S. Tezcan'ın durum ve bağlam ile ilgili özellikleri gözden kaçırmış olmasını, bu durumda ben disiplinin genel zaafı olarak görmekteyim. Oysa hepimiz biliyoruz ki, filolojik doğru olan, her zaman durumu ve bağlamı açıklamaya yetmez. Bahis konusu eserlerin künyeleri kaynakçada verilmiştir.

bağlamda, tüm Dede Korkut metinleri ve soylama metinlerinin özellikleri, eksikliklerin nerede ortaya çıktığı ve nerede, hangi durumlarda doğru yapıların kendini gösterdiği yerler göz önünde tutularak, onların durumları ve kurguları ile de uğraşılmalıdır. Her şiir metninin tabîî kalıplarını araştırırken, ne elimizdekileri zorlamalıyız, ne de metinlerin bütününe bu konuda bize taşıdığı bilgileri gözden kaçırmalıyız. Sanırım filolojik araştırmalarda bu tür eksiklikler, tarihî metinlerin çalışılmasında ve anlaşılmasında önemli bir handikap olma özelliğini korumaktadır. Sertkaya'nın çalışmasında kurgu açısından başarılı örnekler vardır. Elimizdeki soylama metninin dörtlükler biçiminde düşünülmesi, -um/-üm eklerinin kafiye için seçilmesi, bana göre de, doğru ve yerindedir (Sertkaya 1994). Bu özellikler, metinlerin yapısında vardır.

Bildiride ele alınacak ikinci sorun, yay ve yüzük parçalanmasını takiben, deli ozanı Qazan Han'ın çağırması ve Han önünde, ona ve beylere hitaben söylenmiş soylama metni ile ilgilidir. Burada da, yine kayıtların yapısından kaynaklanan kurgu bozuklukları, atlanmış gibi duran ekler, kısaltmalar ve tamamen atlanmış yerler vardır. Yazım hataları bu soylama metni içinde de kendi gösterir. Filoloji yıllarca bu yanlış yazımlar ve noktalama işaretleri ile boğuşmaktadır. Sanırım, daha epey zaman da uğraşacaktır. Bu soylama metni, birkaç kısımda örülmüştür. Önce gelen kısımda Qazan Han'ın meziyetleri ve kimliği övülür, tanıtılır. Müstensihin veya metinleri yazıya alanın tutumundan dolayı bu kısım oldukça kısaltılmış ve kurgu düzeni bozulmuştur. Bu yüzden dizeler, içinde buldukları ölçü düzenini yitirmişlerdir. Benzer kurgu, yazım, noktalama ve gramer yanlışlıkları ve eksiklikleri öteki kısımlarda da gözlenir. İkinci kısım Qazan Han'a ikinci hitap dörtlüğü ile başlar. Burada bir dize, bana göre kaybolmuş görünüyor. Oldukça sert bir tonda bir ara 'uyarı' niteliği taşıyan bu hitaptan sonra, yapılan işin yanlışlığını ortaya koyan bir 'açıklama' ve ardından gerdek kurmaya izin verilmiş olması bir 'kınama' niteliğinde dile getirilir. Ve soylama bütün beyleri kutlayan bir 'sitem' bölümü ile biter. Soylamanın gerdek ile ilgili kısmında, eksik kalan metin önce Gökyay tarafından "**Can bacuğun eğmişsin / O(ta)kçuğazın kurmuşsin / Okçuğazın atmışsin / Adın gerdek komışsin**" diye düzeltilmiştir (Gökyay 1973: 51). Bu düzeltmeyi Tekin, doğru ama düzenini yanlış bulur. Dizelerin sırasıyla ilgili gördüğü eksikliği Tekin, yeniden ele alır ve dörtlüğü düzenler (Tekin 1984: 26-29). Burada dize düzenlemesi mantığı doğrudur. Yay çekilir, ok atılır, okun düştüğü yere gerdek dikilir.

Tekin, burada, dörtlüğün yeniden düzenlenmesinde, fiillerin sonlarına, -sın/-sin ekleri yerine -sız/-siz eklerini getirmeyi tercih eder ve 'bacuğum' diye okunan kelimeyi 'yâcuğın' diye okur ve dize yapısını böyle düzeltir. Dörtlüğü yeniden kurar. Ve şöyle okur: "**Can yâcuğın eğmişsiz / Okçuğazın atmışsiz / Otakçuğın kurmuşsiz / Adın gerdek komışsiz**" (Tekin 1984: 26-29).

Bu düzeltme, Sertkaya yayınında da aynı biçimdedir; sadece, -sız/-siz eklerinin yerini -sın/-sin almıştır. Sertkaya, ayrıca, soylama metninin bir kısmını 4+3 düzeninde ve yedili hece ölçüsünde yeniden kurgulamıştır. Metin dörtlüklere dönüştürülürken kimi tasarruflar yapılmıştır (Sertkaya 1994). Tüm metinlerin yazmalardaki kurgularında bu tür bozukluklar, tasarruflar vardır. Yeniden düzenlemelerinin yapılması kaçınılmazdır.

Dedem Korkut metinleri ile bağılı bütün çalışmalar, şüphesiz önemli bir birikimdir. Bu gerçeği göz ardı etmek de mümkün değildir. Fakat, sonuç olarak bu konuda söylemek istediğim şudur: Bu çalışmaların tamamı, metinleri ve gramer ile ilgili sorunları doyurucu biçimde çözüp okuyucu önüne getirmekten uzaktır. Dolayısıyla, burada yapılacak çözümler ve çözüm önerileri de, bu bağlamda söz konusu birikime bir katkı olur ise, yeni gelişmelere katkı yapar ise görevini yapmış olur. Doğru metinlere erişme açısından bu önerilerin yapılması kaçınılmazdır. Bu tür denemelerin arkasının gelmesi, olması gerektir.

III. Çözümler ve Çözüm Önerileri

A. 'Ağca tozlu qatı yay' soylaması.

Soylama, 'ulu düğün' sırasında söylenmiştir. Buraya kadar, boyun tüm metni içinde yer alan olgu ve durumların örgüsü kabaca şöyledir: Kam Böre adlı bir Oğuz beyinin oğlu olmadığı için, Bayındır Han huzurunda ağlar. Salur Kazan Big ağlamasının sebebini sorunca, derdini anlatır. Beğler, göğe el açıp alkış tutar. Divanda bulunan beylerden Bey Biçen Big [= Pay Biçen Big] de, söze karışır ve kendisi de bir kız evlât sahibi olmak istediğini ve Kam Böre'nin de oğlu olur ise, şimdiden onun ile beşik kertme adaklı sayılmasını dilediğini bildirir¹³. Beylerin bu yolda kendisine de alkış vermesini diler. Beylerin alkışı tutar, her iki beyin dilekleri gerçek olur. Kız da, oğlan da büyür. Bu arada oğlu olmasına çok sevinen Kam Böre Big, büyüdüğünde kullanması için armağanlar vermek üzere, argışlarına buyruk verir. Onlar da, onaltı yıl ülkeleri dolaşır sonunda beyi sevindirecek armağanları bulur. Bunlar, altı perli bir gürz, deniz kulunu Boz Aygır ve 'Ağca tozlu qatı yay' dır. Dönerken yolda Oğuz sınırına yakın bir yerde soyguna uğrarlar. Börük [=Beyrek] argışları ve malları soygunculardan vuruşup kurtarır. Argışların, ödül olarak kendisine istediği üç nesneyi seçmesi istenir. O da, bu üç nesneyi seçer. Argışlar, onları beyleri oğlu Bamıs Börük [=Bamsı Beyrek] için almış olduklarını söyleyince durumu anlar, birşey demeden babasının yanına varır. Argışların geldiği haberi gelince Qam Böre Big, şölen hazırlar ve otağını kurar. Bamıs Börük yanında oturur ama olanlardan ona söz etmez. Argışlar gelip çıkar ve bakar görür ki, kendilerini kurtaran genç orada oturur. Koşup önce onun elini öpünce Böre Big onlara çıkışır. Argışlar durumu anlatınca, çocuğa ad koyması için 'Dedem Korkut çağrılır. Oğuz beylerine şölen verilir. Dedem Korkud çocuğa 'Boz Aygırlı Bamıs [=Bamsı] Börük [=Beyrek]' adını verir. Fakat, bana göre, metinlerin tamamı dikkate alındığında kahramanımız, şu tam ünvan adını taşımaktadır: '**Qam Böre Big oğlu Boz aygırlı Alp Bamıs Börük Han**'. 'Boz oğlan' diye çocukluğunda çağrılan kahraman, Bamıs Börük adını aldıktan sonra, böylece beyler ile ava çıkma hakkı kazanmış olur. Bu av esnasında yolu beşik kertme adaklısı Banı Çiçek tarafına düşer ve otağına yakın gelir. Kız burada kendini gizler, Börük'in vurduğu geyikten pay isteme üzerine, kendisinin bey oğlu bey olduğunu, hepsini onlara bıraktığını bildirir. Börük'in bu davranışını ve yüzünün peçeli oluşunu gören Banı Çiçek, kendini saklayarak Börük ile konuşur. Börük de kendini tanıtır. 'Bey Böri Big oğlu Bamıs Börük [=Bamsı Beyrek] dedikleri benim der ve adaklısı Banı Çiçek'i görmeye geldiğini söyler. Kendini dadısı gibi gösteren Banı Çiçek, ona

¹³ Türk kültüründe 'beşik kertme adaklı /nişanlı' olma konusunda bkz. Gökyay 1973.

ok atma, at yarışı ve güreş etme önerir. Bu üçünü de kazanır ise, o zaman Banı Çiçek'in adaklısı olma hakkını kazanacaktır. Bamis Börük, Banı Çiçek'i üçünde de yener ve kızın parmağına yüzüğünü koyup nişan eder. Ulu düğün, kızın kardeşi Deli Karçar ile Dedem Korkud arasında geçen olayların ardından kurulur. Börük bir ok atar ve düştüğü yere gerdek evi dikilir. Gerdek gecesi, kalabalık düşman gizlice baskın yapar ve Bamis Börük ile otuz dokuz yar yoldaşını kaçırap Parasarun Bayburd Hisarı'na tutsak götürür. Onaltı yıl burada tutsaklık çeker. Bu sırada, ondan ölü veya diri olduğu yolunda bir haber gelmez. Bir gün, kızın kardeşi Deli Karçar, Bayındır Han divanına gelir ve **'ölüsü haberin getürene kız kardaşum virür-idüm'** der (Ergin 1994: 131). Bu sözü duyan Yalançı oğlu Yartaçuk, **'ben varayım, ölü / diri haberini getireyim'** diye izin ister (Ergin 1994: 132). Gider, bir zaman önce Börük'in kendine vermiş olduğu gömleği kana bulayıp onun öldü haberini uydurur. Gömleği tanıyanlar, işin başını sonunu düşünmeden, Börük öldü diye ağlayıp yas tutar ve bu arada Deli Karçar sözünü tutarak kız kardeşini ona vermeye karar verir. 'Kiçi düğün' yapıldığı sırada Kam Böre, iki argısını Börük'i arayıp bulmaya, ölüsü dirisi haberini getirmeye gönderir. Sonunda argışlar, Parasarun Bayburd Hisarı'nda ona rastlayıp kendisine durumu anlatırlar. Buradan uçup ap alaca gerdeğine yetişmez ise, Banı Çiçek adaklısını Yalançı oğlu Yartaçuk'a kaptırmış olacağını bildirirler. Hisar beyinin kendine âşık olan kızının yardımı ile burçlardan ipele aşığa uçup dışarı çıkar. Yılık içinde deniz kulunu Boz Aygır'ı görür ve onu öven bir soylama söyledikten sonra, kucaklar ve binip yola girer. Yolda, düğüne giden bir ozan rastlar. Atı karşılığı ondan, kopuzunu alır ve ozan geri evine döner. Ardından, elinde kopuz, obalarına doğru yürür. Önce çobanlara, sonra kız kardeşlerine rastlar. Çobanlar ve kızkardeşleri ile konuşur, yer/içer, karnını doyurur. Saçı sakalı birbirine karışmış ozanı kaftan giyince, kızlar, ağabeylerine benzetir. Bu durumu gören Börük, böyle gider ise, düğünde bulunan Oğuz beylerinin de kendini tanıyacağını düşünür ve sırtından kaftanı atıp oradan ayrılır. Börük/Börek[=Beyrek], kız kardeşlerinden ayrıldıktan sonra, yolda bir 'deve çuvalı' bulur, onu delip boynuna geçirir ve kendini deliliğe bırakarak sürüp düğüne gelir. Düğünde bakar görür ki, beyler, Yalançı oğlu Yartaçuk'un nişan yüzüğüne ok atmaktadır. Beylerin her biri ok atarken, 'elin sağ olsun' diye alkış verir. Güvey ok atarken, 'elin kurusun' diye kargış eder. Bu duruma güvey öfkelenir ve onu, yayını çekmeye çağırır, çekemez ise boynunu vurmakla tehdit eder. Börük yayı eline alıp çekince, param parça olur, getirir parçalarını güvey önüne atar ve **'daz yerde turgaya atmaya uygun'** der (Ergin 1994: 143). Yayının parçalandığını gören Yartaçuk, Bamis'in [=Bamsı'nın] yayını getirmelerini buyurur. Vardılar onun yayını 'deli ozan'a getirdiler. Soylama, Bamis'in [=Bamsı'nın], ağca tozlu katı yayını görünce ve eline alınca doğar. Tıpkı atıyla karşılaştığı gibi. Dresden nüshasında bu karşılaşma durumu metinde şöyle kaydedilmiştir: **"Beyrek yayı gördüğünde yoldaşların ańdı, ağladı, aydur"** (Ergin 1994: 143). Vatikan nüshasında aynı durum metinde şöyle verilir: **"Baryek yayı gördüğünde yoldaşların ańdı, ağladı, yayı eline alup ögdi. Görelüm nice ögdi"** (Ergin 1994: 131). Burada, iki nüsha arasında metin bakımından fark vardır. Vatikan nüshasını göçürenin hem dip nüshayı ve hem de Dresden nüshasını veya müsveddelerini gördüğü anlaşılmaktadır. Ve ilkinde atlanmış kısmın burada verildiği görülmektedir. Bu kısım, **"yayını eline alup ögdi görelüm nice ögdi"** biçimindedir. Börük, atı ile ylıkda karşılaşp gördüğünde metin bu durumu

şöyle ifâde eder: “**Boz aygır dağı Beyregi görüp tanıdı, iki ayağınıñ üzerine turdı kişnedi. Beyrek dağı bunu ögmiş, görelüm hanum niçe ögmiş:**” (Ergin 1994: 136). Soylama, yay üzerine kurulu olduğuna göre, Boz aygır’da olduğu gibi, sözün ‘Ağca tozlu qatı yay’ a hitaben söylenmesi pek tabiidir. Ve bana göre, Dresden nüshasında resim gibi göçürülmüş ama, Vatikan nüshasında anlam verilemediği ve nasıl harekeleneceği kestirilemediği için, mısra havası taşıyan, ama anlaşılmasız biçimde görülen kısımlar atlanmıştır. Buna karşılık, Vatikan nüshası, bu kez Dresden’in atladığını metne eklemiştir. Soylamanın metninde ele alınacak sorunun önemli bir kısmını, yukarıda da değinmiş olduğumuz üzere bu metinciğin çözümlenmesi, gramer bakımından anlaşılır duruma getirilmesi oluşturmaktadır. Metinde yer alan bu kısmın okunması, getirilen çözüm önerileri ve metin kurguları üzerine yukarıda söz edilmiş ve eleştirisi yapılmış olduğu için, bunları tekrar etmeyeceğim.

Soylama, doğrudan ‘ağca tozlu qatı yayı’ övmek üzere söylendiğine göre, bu metincikte yer alan ilk sözler de, onun ile ilgili Bamıs’ın aklına gelen en önemli sözler olmalıdır. Dolayısıyla, metincikte var olan sözlerin tamamı, bu duruma ışık tutucu bir mahiyettedir. Çözümleme bu gerçek üzerine dayanır ise, yapacağımız çözüm önerileri yolumuzu aydınlatabilir ve doğru çözüme götürebilir. Metincik, hem Dedem Korkud metinlerinin tamamını yayınlayan Ergin ve Gökyay, hem de metinler üzerine çözüm önerileri getiren Tekin ve Sertkaya tarafından iki dize gibi düşünülüp çözülmeye çalışılmıştır (Tekin 1986: 141-156). Tabii, her biri farklı biçimde bir çözüm önerisi getirmiştir (Sertkaya 1994: 141-156). Son iki filoloji uzmanı, çözümlerini farklı varsayımlara dayandırmıştır. İlki, Bamıs’ın kaldığı yeri ‘yağı yurdu’; ikincisi, Bamıs’ın kendi yurdunu ‘yağı yurdu’ görmesi varsayımı üzerine kurmuştur. Hepsi, kahramanımız Bamıs’ın ‘ağca tozlu yayı’ nı varsayımdan çıkarmış, bir yana koymuştur. Daha doğrusu, ikinci plâna itmiştir. Böyle olunca, ‘soylama’ nın durumu, yayın övgüsü yerine, kendi durumuna üzülen adamın sözleriyle başlar bir hüviyet kazanmıştır. Fakat, bunun böyle olmadığını Vatikan nüshasının verdiği açıklama ortaya koymaktadır: “**yayını eline alup ögdi görelüm niçe ögdi**” (Ergin 1994: 143). Bundan daha kesin ve açık bir durum nasıl ifade edilebilir? Bu metinciğin ‘deve çuvalı’ ile ne gibi bir ilgisi olabilir? Tabii ki hiçbir ilgisi yoktur. Çünkü deve çuvalını delip başına geçiriyor. Metincikte, ‘delmek’ ve ‘kiçürmek’ anlamlarını verecek herhangi bir fiil ve sözcük bulunmamaktadır. Bir an ‘tola-’ fiilini zorlasak bile, boy metninde yer alan deve çuvalını delip boynuna geçirmek işlemini ne yapacağız? O zaman da, bu işlem anlamsız ve metinde işlevsiz kalır. Türkçede ‘sarıp sarmalamak’ vardır. Belki ilk iki sözcüğü bu bağlamda zorlarsak ‘tol tolada’yı da, ‘tolup tolada’ gibi bir duruma getirirsek, o zaman ‘girdüğüm’ diye çekimli fiil biçiminde okunan sözcük ile bir uyuma sokulmuş olabilirdi. Ama bunların hiçbiri burada varit değildir. Çünkü burada yer alan sözcükler, her ne ise, ‘qatı yay’ ile ilgili özellikleri yansıtır olmalıdır. Sözler bu bağlamda ve durumda ele alınmadığı için bütün bu zorlamalar yaratılmıştır. Fakat, dediğim gibi, ilk kısmın dördüncü sözcüğünü Tekin, bana göre doğru çözümlenmiştir. Dördüncü sözcük ‘tola’yı, ‘tula’ nın unutulmuş eski bir biçimi [<*tola] diye kabul eder ve ‘evde dokunmuş kumaş’ anlamını hatırlatır. Sözcük, ‘dokunmuş, işlenmiş’ anlamlarını içermekte olup, hem duruma ve hem de metinciğin gramer yapısına uygun düşmektedir. Böyle olduğunda,

'qatı yay' ile ilgili sözün durumu anlaşılabilirlik kazanıyor. Metinciğin ilk kısmında yer alan sonuncu sözcük: 'deri', bildiğimiz ve çeşitli anlamlar taşıyan deri sözcüğüdür (A. Vefik Paşa/Toparlı 2000). Bunda hiç şüphe yoktur ve yay ile ilgilidir. Fakat, metinciğin ilk sözcüğü nasıl bir sözcük olmalı ki, hem yayı ilgilendirsin, hem duruma ve işleme uygun olsun ve hem de doğru anlamı ortaya çıkarsın? Yay için deri bahis konusu olduğuna göre, bunun, bir biçimde gerilip işlenmesi, dokunması gerekir. Çünkü, hem işe uygun duruma getirilmesi, hem de tüyelerinin yolunması, temizlenmesi gerekir. Dolayısıyla onun, sarılıp gerileceği bir araca ihtiyaç vardır. Bu deri, böylece işlendikten/dokunduktan sonra yaya sarılacaktır. Başka türlü deri nasıl bu duruma gelsin? Yay hazırlamak, onu kurmak ve muhafaza etmek çok çileli bir iştir¹⁴, 'ağ tozlu katı yay'ın hazırlanması, kullanılır duruma getirilmesi emek ister. Bamis Börük, burada yayına, bunu zarif bir biçimde dile getirmektedir. Besbelli, o zamanlarda, yaylara sarılacak deri, bir şeye dolatılarak gerilip işleniyormuş. Bu duruma en uygun araç, her halde 'makara' gibi dairevî bir yapıya sahip olmalıdır. Bu da, 'tovıl' [=tovul] diye okuduğum 'davul'dur. Bu sözcük Divan'da da vardır¹⁵. Davulun yapısı dairevidir ve yaya sarılacak derinin <sırımın/kayışın> gerilerek sarılmasına uygundur. Bu işlem, deri üzerindeki tüy veya kılları temizlemek, buruşmasını önlemek için yapılır. Böyle bir araca ham deriyi dolayıp gerek işlemek mümkündür. Öyle ise, metincikte resim gibi duran tı, vav ve lam işaretlerini 'tovıl' [=tovul, tavul, davul] diye okur isek, aradığımız uygun aracı da bulmuş oluruz. Bütün bu açıklamalar ışığında metinciğin ilk kısmını şu biçimde okuyorum: tovıl tolada gerdiğüm tola deri. Bu durumda ilk kısmın anlamı: "davul doladarak gerdiğim işlenmiş/dokunmuş deri" olmuş oluyor. Böyle olunca, 'deri' sözcüğü, çeşitli anlamları yanı sıra, kayış/sırım anlamına da kullanılmaktadır. Ve, duruma ve bağlama uygun olarak, 'tola' sözcüğünü, yününden, tüyünden temizlenmiş deri anlamında kullanıyorum. Fakat bana göre, bu anlaşılabilirliğe karşın, eldeki metincik, yine de, şiir kurgusu bakımından yeterli duruma gelmiş sayılmaz ama, yay ile olan ilişkisi doğru anlaşılır bir duruma gelmiş olur. Yayın, her iki yanına, tutmak için deri sarılır¹⁶. Bu metinciğin ikinci işlem sırasında, kurgu açısından görülen eksikliği giderilecektir.

Metinciğimizin ilk kısmının açıklamasından sonra, ikinci kısmına geçelim. İkinci kısmın da, ilki gibi aynı biçimde, yine yayın bir hâline, durumuna temas etmesi icap eder, diye düşünüyorum. Öyle ise, bu metincik içinde yer alan sözcüklerin de, onu ortaya çıkaracak bir dizimi olmalıdır. Bu metinlerde büyük ölçüde yazım yanlışları, işaret atlamaları veya yanlış yerlere işaretler konmuş olduğu bilinmektedir. Veya konan işaretlerin boyları, biçimleri ve yerleri kimi zaman okumayı ve anlam yüklemeyi güçleştirmektedir. Bu durum, hem harekesiz Dresden ve hem hareketli Vatikan nüshaları için geçerli bir tespittir (Ergin 1991: 356-365). Bunda hiç kimse- nin bir şüphesi bulunmamaktadır. Bu yüzden, okunma güçlüğü görülen biçimleri, her türlü okuma denemesi içine sokmak ve onlara işaret eden sözcüklerin, imkân var ise, tüm metinler arasındaki varlıklarını, türevlerini ve izlerini denetlemek gerekir.

¹⁴ Yay ve okçuluk ile ilgili maddeler için bkz.: Pakalın 1993; Kahraman 1995; Yücel 1999.

¹⁵ Kaşgarî / Atalay 1943/III: 165; Ergin, 1994.'de de, birkaç yerde 'tavul' biçiminde geçmektedir. Burada 'tovıl' tercih edilmiştir ama 'tovul' biçimi de kullanılabilir.

¹⁶ Bkz. 'yay' ile ilgili maddeler (Pakalın 1973).

Metinlerin bu tür denetimi, belki bize bir çözüm yolu gösterir. Burada bu yolların tamamı denenmiş ve şöyle bir sonuca gelinmiştir: Bu metinlerde ses bakımından karışıklıklar vardır. En tipiği, **q**, **h** ve **ğ** işaretlerinin tüm metinler boyunca, özellikle sözcük içinde ve düzensiz bir biçimde görülmesidir. Bu elimizdeki metinlerin göçürüldüğü sırada, arkaya bakmaksızın dip nüshadan okunup anlaşılabilirdiği ölçüde durmaksızın yazıya alındığını göstermektedir. Ve dip nüshanın farklı bir yazıya ve yazıma, ses işaretlerine sahip olduğu, karışıklığı bu durumun yarattığı anlaşılıyor. Bütün bu metin özellikleri ve metinlerin tamamı dikkate alınarak ikinci kısım için de, yine yayın durumu ile ilgili biçimde ve işlevci yoruma dayalı çözümlemelere gitmeye çalışacağım. Bunun için ikinci metinciğin son sözcüğünden yola çıkacağım. Son sözcük, tüm filoloji uzmanlarınca 'yurdı'[yurdu] diye okunmuş ve açıklanmıştır¹⁷. Fakat bu okuyuş ve ona yüklenmiş anlam, doğrudan yay ile bir ilişki kurmamızı engelliyor. Dolayısıyla, sözcüğün farklı bir anlamı olması gerekir diye düşünüp, böyle bir ihtimal olup olmadığını araştırıyorum. Her zaman olduğu gibi, burada da en büyük yardımı Mahmud Kaşgarî yapıyor. Kaşgarî, sözcüğün bir isim yanı sıra, aynı zamanda bir fiil olabileceği konusunda bana yeterli bilgiyi sağlıyor. Evet, dilimizde eskiden 'çözülme' anlamı taşıyan bir 'yorul-' fiili ve bir 'yör-' fiili olduğunu gösteriyor ve örnekler veriyor¹⁸. Bu bilgi benim için, çözümlemenin anahtarı işlevini görüyor. Kaşgarî'nin verdiği bu fiillerden, dilimizde *yor-/yör-' biçimlerinde, 'çözmek' eylemini karşılayan bir fiil olduğu anlaşılıyor. Metincikte okunan 'yağı', savaş sırasında çözülmez, dağılır veya dağıtılır, yahut kaçırılır. Peki bu durumda fiil neyi çözüyor sorusuna cevap bulmak gerekiyor. Öyleyse bu 'yağı' yay ile ilişkili bir çözüme eylemi ifade etmiyor. Eylem, yay ile ilişkili bir çözmek işlemi olduğuna göre, önceki sözcüğün bu eylemi yaptıracak bir niteliği olması gerekir. Sözcüğün yazma metinde bulunan durumu, yazıya yazım imlerinin gelişigüzel ve herhangi bir ölçüye uymaz savrukluğu, bize, onu farklı biçimlerde okuma imkânı veriyor. Neler çözülebilir sorusuna ilk akla gelen cevaplar şunlar oluyor: 1. bağ; 2. düğüm; 3. ip ve sırim/kayış ve benzeri özelliklere sahip nesnelere; 4. odun, çiçek ve benzeri nesnelere bağlamaları (Kaşgarî /Atalay 1943/III: 59). Öyle ise, 'yor-' fiilinin arkasında bu anlamları veya bunlardan birini içeren bir sözcük bulunmaktadır. Sözcük, yazım durumu bakımından 'yağı' okununca fiile uymuyor. Belki, tıl/til gibi, kalınının ve incenin bulunabileceği düşünülerek 'yiği' [sık, birbirine girmiş, sıralanmış, -dikişte-sağlam] anlamına gelen sözcüğün 'yiği' biçiminde yazılmıştır (Kaşgarî /Atalay 1943/III: 789). Bu mümkündür ve yay ile ilişkisi kurulabilir. Fakat, yazımın bütün tereddütleri ortadan kaldıracak biçimde bir okuyuşa sahip olduğu da görülüyor. Yazım işaretlerine göre sözcüğün bu doğru okunuşu, '**bağ-ı**' biçiminde olmaktadır. Bu sözcük, yay ile ilgili aradığımız tüm olasılıkları içine almaktadır. Böyle olunca, fiilin eylemi doğru biçimde ortaya çıkmaktadır. Metinciğin üçüncü ve dördüncü sözcükleri böyle bir açıklığa sahip ise, ilk ve ikinci sözcüklerin de bunlarla uyumlu bir durumda olması gerekir.

Metinciğin ikinci sözcüğü 'qodugum' biçiminde okunmuştur. Sözcüğün böyle okunuşunda ittifak vardır ve ben de bu okuyuşa katılıyorum. Kaşgarî, 'qo-' fi-

¹⁷ Ergin, Gökyay, Tekin ve Sertkaya'nın daha önce gönderme yapılan çalışmaları dikkate alınmıştır.

¹⁸ Bkz. Kaşgarî /Atalay 1943/III: 98 'yorul-' maddesi; 58 'yör-' maddesi.

ilini sözlüğünde 'qodh-' biçiminde vermekte ve şu anlamları sıralamaktadır: "koymak; bırakmak; terk edilmek; koyuvermek" (Kaşgarî /Atalay 1943/III: 338). 'Uygur Sözlüğü'nde fiil 'qodmaq' biçiminde verildikten sonra, "esaslı yapmak" anlamı olduğu da ekleniyor¹⁹. Tarama Sözlüğü'nde ise, sözcük 'qomaq, (qoymaq)' biçimlerinde verilip, anlamı "1. bırakmak, terketmek, vazetme; 2. Müsaade etmek, izin vermek, serbest bırakmak, salıvermek; 3. Alıkoymak' diye verilmektedir²⁰. Bu anlamlar arasında bize göre sözcüğü ifade etmede 'bırakmak' ve 'esaslı yapmak' en güçlü ihtimaller görünmektedir. Bırakmak işleminin isteyerek ve istemeyerek yapılan eylemleri de kapsadığı açıktır. Beylerin savaşta kullandığı ve çeşitli vesileler ile çekip ok attığı 'ağca tozlu qatı yay'lar, elbette gerdek gecesi kullanılabileceği de değildir. Elbette, baba ocağında, kaldığı yere bırakılmış, bir yere asılmıştır. Nitekim, yay, oradan getiriliyor. Metinciğin ikinci kısmını teşkil eden son iki sözcük bize, "bağı yordı" [=bağı çözüldü] diyor ise, o zaman 'qatı yay' nasıl bırakılmış idi de, bağının çözülmeye Bamsı[=Bamsı] üzüldü sorusunu sormamız gerekir. Bu sorunun cevabı, ilk sözcüğün ne olduğunu, onun nasıl düğümlendiğini, veya dokunulduğunu; çözülmeye neden şaşırılıp üzüldüğünü açıklar kanısındayım. İlk sözcük, filoloji uzmanlarının çok değişik biçimlerde okunmuş, açıklanmaya çalışılmıştır. Rahmetli Gökyay gibi bir ünlü metinşinas uzmanı yormuş, filoloji uzmanlarını şaşkıncı bir yazıya gahiştir. Fakat, sözcüğün okunma güçlüğü yaratan, onun yazım şaşkıncılığı kadar, okumanın üzerine dayandırıldığı varsayımlar olmuştur, kanısındayım. Varsayımlar arasında 'Bamsı' ile 'Deniz kulunu Boz Aygır' karşılaşması ve burada ortaya çıkan soylama metninin özellikleri, dolayısıyla aynı bağlamda ve durumda gerçekleşen 'qatı yay' soylaması gözden kaçmıştır.

İkinci metinciğin ilk sözcüğünün çözümü, sondan başa doğru yürüme yöntemi ile tespit edilmiştir. Ama, çözüme erişme sırasında Dedem Korkud metninin tümü göz önünde tutulmuştur. Yazım bakımından metincik, 'güçten güç' bir yapıya sahiptir. Bu yüzden, her türlü okunmuş biçimlerini ve yakın anlamdaşlarını çağrıştıran sözcükleri, tüm metinler boyunca taradım. Dedem Korkud metinleri karşıma şöyle bir sözcük çıkardı: "toquzlama". Bu sözcük, Dresden nüshasında iki yerde geçmektedir. Ergin, bu sözcüğe, şu anlamları yüklemektedir: "**dokuzlama; dokuz katlı, dokuz katlı işlenmiş, katmerli işlenmiş; bir cins elbise, çuha, kauftan**"²¹. Bu sözcük, bize, aynı zamanda, dilimizde aynı eylemleri içeren bir 'toquzla-' fiili olduğunu da açıkça göstermektedir. Metinlerin tamamını filolojik açıdan inceleyip yayınlayan rahmetli hocam Ergin, metinlerin dilinde gözlenen tipik ses deği-

¹⁹ Bkz. 'koymak' [=qomaq] maddesi Caferoğlu 1934: 140; A. Vefik / Toparlı 2000.

²⁰ Bkz. Tarama Sözlüğü 'qomaq' ve 'qoymaq' maddeleri.

²¹ Bkz. Ergin 1991: 291; Ayrıca 'toqurcun/toqurcin'>'doqurcun' biçimlerinde yazılan sözcük de, yine 'toquz' sayısı ile ilgilidir. Dokuz taş ile oynanan oyunun adı; ekin demetleri yığını. Tarama Sözlüğü örneğinden, ekin demetlerinden dokuz tanesinin bir aradaki adı anlamı da çıkıyor <Tarama Sözlüğü, V: 3815-16>. 'toqurcun/toqurcin' sözcüğü dokuz ile ilgili olduğuna göre: toqur-cun/cin biçiminde kalıplaşmış olması gerekir. Bu durumda 'toqur'='toquz' denklemine göre 'toqur', dokuz sayısını veren 'r' li lehçeden kalma kalıplaşmış bir sözcüktür. Dolayısıyla, 'sözcüğün her iki biçimi de dokuz ile ilgilidir. '-çun/-çün, -çin/-çin, -cun/cün, -cin/-cin' eklerinin anlamı toplamaktır. Dokuz taş oyununda da, iki oyuncudan biri, ötekini taşlarını ütüp toplayarak oyunu kazanmış olur. Kazanan taraf, dokuz taşı toplamış olur. Metincikteki sözcüğümüz bu durumda 'dohurlayr' da okunabilir; anlamı değiştirmez ve okunmuş da, yanlış olmaz. Dokuz anlamı ile biçimini dilimizde koruyan 'r' li dokuz sözcüğü 'toqur'un 'doqur>dohur' kayıtları da olduğu açıktır. Belki, bu ve benzeri örnekler, bize, metinlerin yeni bir göz ile ele alınması icap ettiğini gösterir.

şimleri konusunda, metinciklerin yer aldığı Dresden nüshasında, sözcük ortasında ve sonunda, ‘q’ ve ‘h’ seslerinin düzensiz, karışık yazıldığını söylemektedir (Ergin 1991: 358-359). Aynı şekilde, Dresden nüshası, yine tüm metinler içinde, sözcük başında bulunan ‘t-d’ yazımı bakımından bir hayli karışıktır (Ergin 1991: 413-416). Karışıklığı yaratan yazım düzensizliğini, bana göre, dip nüsha metinlerinin farklı bir alfabe ile yazılmış olması ihtimali yaratmaktadır. Belki yazım acemiliğinden, belki dikkatsizlikten, imlerin üzerine konacak noktalar da, aynı özellikleri yansıtmaktadır. Bazen iki noktayı verecek biçimde konmuş bir kısa çizgi, aynı zamanda farklı okunması icap eden bir im altına veya üstüne de, aynı ölçüde bırakılmış görülür. Bu tür yazım kusurları eldeki nüshaları dip nüshadan göçürenlerin aceleciliğinden de ileri gelmiş olabilir. Dresden nüshası seri ve akıcı bir nesih üslubu içinde yazıya çekilmiştir. Bütün bu özellikleri ve Ergin tarafından yapılmış açıklamaları dikkate alarak, ilk sözcüğün çözümlemesi yapılabilir, kanısındayım.

Ben bu metincikte yer alan ilk sözcüğü, yazım yanlışlarını, ses değişimlerinin [t>d; q>h gibi] tutarsızlıklarını ve Ergin’in yapmış olduğu ‘tokuzlama’ açıklamasını göz önünde tutarak dip nüshada ‘toquzla-’ biçiminde olduğunu ve yazıldığını düşünüyorum. Bu sözcük biraz önce belirtmiş olduğumuz nedenler ile Dresden nüshasına farklı bir yazım ile ve bu ses değişimi, im ve noktalama işareti atlanarak çekimli bir yapıda verilmiştir. Ben, sözcüğü başta t>d ve ortada q>h değişimini ve noktasız, vav konmadan yazılmış ‘r’ gibi duran ses imini, üstündeki eksikliğini tamamlayarak ‘z’ imi kabul ediyorum. Ve buradan hareket ederek, sözcüğü, “dohuzlayı” diye okuyorum. Böyle okunduğunda yay üzerine yapılmış işlemin anlamı ortaya çıkmış oluyor: “dokuz kat işleyerek” veya “dokuz kat sararak”. Ardından gelen ‘qo-’ fiilinden ‘qoduğum’ [=komak, bırakmak, esaslı yapmak] ile, düğüm anlamındaki ‘bağ’, ‘dohuzlayı’ sözcüğüyle uyumlu bir duruma girmiş olur.

Şimdi, bütün bu işlemlerden sonra, ikinci metinciğin tamamını şöyle okuyup anlamlandırıyorum: “dohuzlayı qoduğum bağı yordı”. Anlamı ise şudur: “dokuz kat işleyerek [=sararak/dolayarak] esaslı yaptığım bağı çözdü”. Fakat burada yine bir yazım eksikliği göze çarpıyor. Metincikte yer alan ‘bağı’ sözcüğünün, tıpkı ‘atın çekdirdi’ gibi yükleme hâli ekine sahip olması ve ‘bağın yordı’ biçiminde bulunması gerekir. Ayrıca, ‘dohuzlayı’ sözcüğünü de, eksik yazım kabul edip, ‘çağıruban’ çekimine uygun biçime dönüştürüyorum: ‘dohuzlayuban’. Bu düzeltmeler, metnin kurgusunun da, yeniden yapılması bakımından önemlidir. Bunu ileride daha iyi göreceğiz. Dolayısıyla, ikinci kısmın tamamını şöyle düzeltiyorum: “dohuzlayı[uban] qoduğum bağı[n] yordı” [=dokuz kat sarıp koduğum bağıni çözdü]. Böylece, ‘qatı yay’ını görünce Bamıs Börük’ün bu sözleri neden söylemek ihtiyacı duymuş olduğu da anlaşılmış olur.

Bana göre, ilk sorunumuz ile ilgili, filolojik okuma ve anlaşılabilirlik işlemi yukarıda belirtildiği biçimde çözümlenmiş ve yıllardır uzmanları uğraştıran metincikler, çözümsüzlüklerini yitirmişlerdir. Şimdi, yine bu kısımda, ikinci sorunda, bu bağlamda görülen kimi önerilerin üzerinde durmak istiyorum.

B. Bamıs Börük’in ‘Hanum Qazan Soylaması’, sorunlar ve çözüm önerileri:

İkinci sorun diye ele alacağım metin, yine Bamıs Börük boyu içinde ve hemen

ilkini izleyen biçimde düzenlenmiş, 'Hanum Qazan soylaması' adını verdiğim 'soylama'nın bir metinciği ile ilgilidir. Sorunun filolojik durumu ele alınacaktır ve burada sadece bir metincik üzerinde durulacaktır. Bu kısım, soylama metninin tertip ve yazım bakımından da en karışık yeridir. Soylama, 'delü ozan' kılığında 'Bamıs Börük'in, 'qatı yay'ını çekip attığı ok ile güveyin yüzüğünü paramparça etmesi karşısında, Salur Kazan'ın onu yanına çağırması ile doğar. Börük gelir, selâm verir ve Salur Kazan'a ve yanında oturan beğlere hitaben bu soylamayı söyler. Soylamada önce Kazan Han'a hitap edilir ve meziyetleri sayılır. Ardından yapılan işin doğru olmadığı, bunu takiben de, aralarında yapılmış anda uyulmadığı, bozulduğu hatırlatılır ve bozulmuş bir ant üzerine düğün yapıp gerdek kurulmuş olduğu sitem dolu bir tonla dile getirilir. Ve bundan sonra, Börük, soylamanın kapanış kısmında, bu işleme katılan bütün beğlere istihza içinde, 'düğününüz kutlu olsun'(!), der ve sözü bitirir.

Soylama'nın ant bozulması ile ilgili söylenmiş ve yazmaya eksik, veyahut yanlış göçürülmüş olduğunu tahmin ettiğim metnin bu kısmı, filoloji uzmanlarınca muhtelif biçimlerde okunmuştur²². Soylamanın kurgusu düşünülerek, bir dizesinin eksik veya yanlış kaydedildiği üzerinde de durularak, kimi düzeltmeler yapılmıştır. Gökyay, Tekin ve Sertkaya çözüm önerileri bu cümledendir. Bu metinciği filoloji açısından gözden geçirirken, bu çalışmalara da, gerektiğinde gönderme yapılacaktır.

Soylamanın bu dizeleri, Ergin tarafından: "**Can bacuğın egmişsin / Okçuğazın kurmuşsin / Adın gerdek komışsin**" (M. Ergin 1994: 144); Gökyay tarafından aynı yer okunup tamir edilerek: "**Can bacuğum eğişsin / O(ta)kçuğazın kurmuşsin / Okçuğazın atmışsin / Adın gerdek komışsin**" biçiminde yayımlanmıştır (Gökyay 1973: 51). Doğrudur; çünkü, yay kurulu, ok atılır. Dolayısıyla, fiil, kurmak ile ilgili olduğuna göre, ya otağ kurulacak, ya da yay. Her iki filoloji uzmanı metinciği kimi düzeltmeler yaparak yayımlamıştır. Tekin, aynı metincik üzerinde Gökyay'ın orada bir dörtlük olması gerekir düşüncesini doğru bulur. Gerdek ile ilgili metinden bilgi verir. Dörtlüğü yeniden düzenler. Tekin'in tespitleri ve çözüm önerileri, Gökyay'ın düzeltmesine ve kendi kabullerine dayalı, mantıklı ve tutarlıdır, fakat, tüm açıklamalar, olması icap eden dörtlüğün mantığına aykırıdır²³.

Yazımda 'bacuğın' biçiminde görülen sözcük, Ergin tarafından önce 'bacuğın' ve sonra 'yacuğın' diye düzeltilmiştir (Tekin 1984; 1986). Tekin, metincik ile ilgili düzeltmeler arasında 'yâcuğın' biçimini doğru kabul eder ve 'yaycığını' diye açıklar. Bu durumda ona göre 'yâ' sözü de, 'yay' anlamına geliyor. Ayrıca metinciği yeniden

²² Bu kısımlar üzerinde de, öteki yayınlar bu yazının eleştiri çerçevesi dışında tutulmuştur. Farklı mahiyette gerçekleştirilmiş yayınlar konusunda kaynakçadaki açıklamadan yararlanılabilir.

²³ Gökyay, (1973: 51) kurmak fiilini doğru düşünerek ok yerine 'o(ta)kçuğazın' kurdurarak dizeyi yeniden inşa etmiş ve atmak fiili ile oku kullanıp eksik dizeyi tamamlamıştır. Tekin, haklı olarak, burada, ok atılmadan gerdek kurulamayacağını ileri sürer. Metinler de bu gerçeğe işaret eder. Gönderme yaptığım Türk Dili Dergisi'ndeki yazısında dörtlüğün dizelerini Tekin, doğru konuma getirir. Dizeler, ok atılıp düştüğü yere gerdek konacak mantık dokusuna kavuşturulur. Tekin'in varsayımı, gerdek konusunda doğru, ama dizelerin karışıklığını çözmekten uzaktır. Eğmek fiilini alan dize yanlış seçilmiştir. Çünkü, burada karışan sadece sözcüklerin yazımı ve bir dörtlüğün dizeleri değil; birinin bir dizesi ile ötekinin üç dizesinin, bir başka deyişle iki dörtlüğün birbirine karıştırılması ve kördüğüm hâline getirilmesi durumu vardır.

düzenlerken, Vatikan nüshasında yer alan dizelerin -sız/-siz biçimlerinin, metnin aslına daha uygun olduğunu ileri sürer. Tekin'e göre, soylamada olması icap eden dörtlük, Gökyay'ın yaptığını düzelterek şöyle olmalıdır: **"Can yâcuğın eğmişsiz / Okçuğazın atmışsiz / Otakçuğın kurmişsiz / Adın gerdek komışsiz"** (Tekin 1984: 29). Bana göre, her iki uzman, burada, soylamanın iki dörtlüğüne ait dizelerin müstensih tarafından birbirine karıştırılmasından dolayı ortaya çıkan kargaşayı görememiştir. Dolayısıyla, sorun eksik çözümlenmiştir.

Bütün bu düzeltmelerde, varsayımlar, yay çekmek, ok atmak ve gerdek kurmak üzerinedir. Tüm çözüm önerileri de bu gerçeğe dayalıdır. Fakat, bilinen bir gerçek var, o da şu: bütün metinlerde yay çekilir, ok atılır. Oysa burada yay için 'eğ-' fiili karşımıza çıkıyor. Dize doğrudan yay ile ilgili bir fiil olsaydı, mutlaka 'çek-' kullanılırdı. Metinler boyunca bakıldığında hep böyledir. Hatta, bu soylamanın ardından, 'delü ozan' beylere seslenirken şöyle diyor: **"İcazeñüz ile bigler / Sizüñ 'aşqıñuza / Çekeyim yayı atayım oqı"** (Ergin 1994: 143 ve göndermesi). Dolayısıyla, 'can yayı' diye okursak, onu 'çekmek' gerekeceği açıktır. Yay ile ilgili kullanılmış başka fiiller de, metinlerde vardır. Boyun başında, Salur Kazan yanında ayakta iki kişi, yaya dayanıp durmaktadır. Bir yerde de oğlu Uruz, Salur Kazan karşısında 'yay söykenüp' durur. Demek, yay çekilmediği zamanlarda, ona söykenmek, veya tayanmak mümkündür. Ayakta dururken bir destek gibi de kullanılmaktadır. Öyleyse, burada 'farklı' bir durum olması gerekiyor. Çünkü, burada yayın çekilmesi, veya ona söykenilmesi, yahut tayak gibi kullanılması söz konusu değildir. Burada tamamen farklı bir durum olmalıdır. Bundan dolayı, burada, farklı eylemi anlatmak üzere bu 'eğ-' fiili kullanılmıştır, diye düşünüyorum. Soylamanın ikinci kısmında, Salur Kazan'ın meziyetinlerini bitirip geçerken, ardından ona, bu kez kısa, kesin, katı ve öfke yansıtan bir üslup içinde 'delü ozan' yeniden hitap eder. Silkeleyici, uyarıcı, . yaptığı yanlış işi hatırlatıcı bir hitaptır. Bu tarz hitap başka yerlerde de vardır ve aynı nitelikte bir uyarıcı görevi, dikkat çekme işlevi yüklenmiştir. **"Ünüm aña menüm / Sözüm diñle ağam Qazan"** (Ergin 1994: 154) gibi. Bizim soylama metnimizde de hitap, aynı tarzda, keskin ve acıtıcı, uyarıcı bir biçim almıştır. Arkasından da aynı ağırlıkta ve ciddiyetle dizeler sıralanmaktadır. Dolayısıyla, metincik içinde yer alan ilk dizenin son sözcüğünü bu olgu ile ilişkili bir fiil gibi görmekteyim. Bu fiilin anlamı görebildiğim eski ve yeni sözlüklerde 'eğmek' biçiminde verilmektedir. H. Kâzım Kadri, fiilin bir çok anlamını farklı 'eğmek' maddelerinde vermektedir. Ve bu anlamlar, işimize yarar ipuçları vermektedir²⁴. Bir nesneyi, bir şeyi eğmek demek, bulunduğu hâli bozma, onu yeni bir duruma getirme eylemidir. Dolayısıyla, fiil, aynı zamanda bozmak, çiğnemek anlamlarını da kapsamında bulundurur. Öyleyse, eğmek ve bozmak eylemlerini içeren bir *eğ- fiili dilimizde varmış²⁵. Çünkü, yay, yapısı icabı eğik bir durumdadır. Çekilir, bozulur ve kurular bir mahiyeti olan yay için, çek-, ger-, kur- ve boz- fiilleri kullanılır. Yay eğilir ise, bozulur ve kullanılamaz duruma getirilmiş olur. Dolayısıyla eğmenin bozmak anlamı içerdiği görülür. Eğer bu varsayım doğru ise, bu kez başa doğru dönmemiz gerekmektedir. Bu durumda yay'ı zorla 'eğmek' fiiline mahkûm

²⁴ Bkz. 'eğmek' maddesi. H. Kazım Kadri 1928/1943/IV.

²⁵ Bkz. 'eğmek' maddesi (A. Vefik Paşa/Toparlı 2000) . Burada da, fiilin farklı anlamları verilmektedir.

edemeyeceğimize göre, dizenin durumunu çözümlemek gerekir. Öyleyse dizede fiilden önce gelen sözcüğün tabiatına bakalım. Sözcük bu dizede 'bacuğın' okunacak biçimde yazılmıştır. Kaşgarî'ye bakıyorum. Burada 'baçığ' diye kaydedilmiş bir sözcük var. Bu sözcüğe 'and, sözleşme (ahdü misak) anlamları verilmiştir (Kaşgarî / Atalay 1986: 58). 'And' ve 'sözleşme' (ahdü misak) gibi eylemler, alplar, beyler ve hanlar arasında tutulası sözleri, söze sadakatı ifade eden önemli ve ciddî kavramlardır. Alpların, hanların ve beğlerin sözüne sadık kalması aranır. Tekin, bu sözcüğün, 'yâcuq' olması icap ettiğini düşünür. İki dörtlüğe ait dizelerin durumu onu aldatır. Bu sözcüğün metincinin dizesinde 'bacuğın' biçiminde doğru yazılmış olduğunu düşünüyorum. Önündeki fiil ile uyumludur. Ortaya çıkardığı eylem, durum, önceki sözlere ve onların ağırlığına denktir. O zaman bu iki söz Dresden nüshasında: 'bacuğın eğimişsin' okunabilir ve 'andını bozmuşsun / çignemişsin' diye açıklanabilir. Çünkü, böyle yapıldığından, aralarında yapılmış and çignenip uyulmadığından dolayı, yay çekilmiş, ok atılmış ve gerdek kurulmuştur. Evlenmeye Qazan Han ve hanlar/beyler icazet vermese, düğün yapılamaz. Sitem ona ve orada bulunan hanlara, beyleredir. Gerçek ortaya çıkınca, ilk sözün de nasıl okunması gerektiği sorunu arkada kalır. Yazımı ve işaretleme karışıklığı nedeniyle ilk sözcük 'can' gibi de okunmaktadır. Fakat, andı bozanı ifâde etmemektedir. Ama 'kardeşlik' ve 'ölüm pahasına sadakat' andına gönderme de olabilir. 'Can'ın yaptığı bu çağrışımlar da dizenin anlamına uygun düşmektedir. Divan'da, 'can' sözcüğünün y->c- değişimine uğradığını düşündürecek bir 'yan' sözcüğü vardır. Anlamı: "uca kemiği; uca kemiğinin başı" (Kaşgarî / Atalay 1986: 740). Hemen 'uca'yı arıyorum. 'Uca' sözcüğü 'Divan'da, "uç" diye kaydedilmekte ve "sırt, arka, uca" anlamları verilmektedir (Kaşgarî / Atalay 1986: 682). Metinlerde bu sözcük, dip nüshadan 'tin' anlamına gelen 'can' ile karışmış olabilir mi? Olabilir. Çünkü, müstensih veya göçürücü, bu nüshayı eserin başında 'ala lisân-ı tâ'ife-i Oğuzân' açıklamasını koyarak yazmıyor mu? Dip nüshanın farklı bir lisân ile yazıldığı, bunun da, Oğuz, Kıpçak ve Uygur lehçelerinin karışımını yansıtan Harezmi sahası edebî yazı dili olabileceği mantıklıdır. Acaba, dize, bu durumda, ilk söz y-> c- değişimi içinde, can=yan eşitliği ile anlaşılır ise, daha doğru olmaz mı? Dize bu kez: "**Can bacuğın eğimişsin**" diye okunur. Bu durumda, dizenin anlamı: 'Uca kemiği andını çignemişsin/ bozmuşsun' olur. Ama, burada ilk sözcük, 'Han' biçiminde de okunabilir. Bu durumda dize: "**Han bacuğın eğimişsin**" olur. Anlamı ise: 'Han andı'nı bozmuşsun' olur. Böylece hanlar arasında yapılmış anda gönderme yapan bir dize olur. Bu gönderme, soylama metninin ortaya çıktığı bağlama ve duruma uygundur. Bence her iki anlam da, bağlam açısından bakıldığında bu duruma uymaktadır. Burada hemen belirtmeliyim ki, metincide yer alan bu dize, başka, farklı ve eksik bırakılmış bir dörtlüğe ait olmalıdır. Ardından gelen dörtlük ile karıştırılmıştır. Veya çok ağır sözler ihtiva ettiği için çıkarılmış olmalıdır. Bilindiği gibi, bahsi geçen toplumda 'ozan'ların dokunulmazlığı, her ortamda söz söyleme özgürlüğü vardır. Göçüren, sözlerin ağırlığı ile böyle bir tasarruf yapmış görünüyor. Bu dizelerin ne olduğu bilinmiyor. Bu yüzden soylama içinde o dize yalnız kalmış ve ardından gelen dörtlük içine karıştırılmış ve bu durum ortaya çıkmıştır. Karışan iki dörtlüğün ardından da, orada bulunan bütün beylere hitap ettiği dörtlük gelmektedir. Dolayısıyla, bu dizenin yer aldığı dörtlüğün üç dizesini kay-

bolmuş kabul ediyorum. Onu izleyen dörtlüğün dizelerinde gözlenen karışıklık ve eksiklikler zâten kabul edilmiş durumdadır²⁶. Önemli olan, kaybolmuş ve karışmış iki dörtlüğü yeniden kurma şansımızın olup olmadığını sorgulamaktır. Karışık duruma gelmiş dörtlüğün konusu yay çekmek, ok atmak ve otağ kurmak, gerdek dikmek ile ilgili olunca, eldeki veriler, onu yeniden düzenlemeye fırsat verir. Dresden nüshasının yazım ve gramer özelliklerine göre ben bu dörtlüğü, söz konusu dizeyi bir yana bırakıp yeniden ve kendi düzenini bozmadan, metin tamiri yaparak ve Tekin'in dörtlük ile ilgili katıldığım görüşünü [ok atma/gerdek kurma] de dikkate alarak tamamlayıp şöyle okuyorum: “[yaycuğazın çekmişsin] / oqcuğazın atmışsın / otaqcuğun qurmuşsın / adın gerdek qomışsın”. Metinlerin tamamında yay, hiçbir zaman eski 'yâ' biçimi ile geçmez. Çünkü bu dize, dörtlükte atlanmıştır. Fakat, 'yâ'nın orada olmasını da isterdim! Olsa, yine anlamı değiştirmez.

Soylamanın filolojik sorunları ile ilgili olmakla beraber, kurguya bağlı, son dörtlüğün dizelerinde de, bir sıra göçürme yanlışları, veya dip nüshadan aktarma serbestisi nedeniyle gereksiz genişlemeler vardır. İlk ünlemeden sonra yer alan kısımda ve ikinci ünlemeden sonra ayak değişimi ile ortaya çıkan kısımda bu açıdan durum aynıdır. Kurgu ve ölçü düzeni açısından ilk kısımda, -landa/-lende ekleri ve 'Hanum Qazan' ünlemesi, temel değişmezler görünmektedir. Son dörtlüğün ilk dizesi soylamanın ikinci kısmının kurgu ve ölçü düzenini yansıtmaktadır. Bu dörtlüğün metin ciğine göre, ikinci dizesine fazladan bir genişletme yapılmıştır. Burada dize 'Sol qolda' diye açılmış. Oysa ilk dize 'sağda' diye açılmaktadır. İlk dize 'sağda' diye açılınca, onun koşutu ikinci dizenin de 'solda' diye açılması gerekirdi. Şiirin kurgusu ve mantığı açısından böyle olması bir gerekliliktir. Nitekim dört tarafta oturanlar ve ayakta duranlar sayılmaktadır. Üçüncü dize de yine değiştirilmiştir. Burada inaq'ların kapı eşiğinde ayakta durması kısaltılmıştır. Herhâlde onların ayakta durması anlaşılmanmış ve atlanmıştır. Bu dizeyi şöyle düzeltiyorum: “**İşikde [duran] inaq-lar**”. Dördüncü dizeyi de, düğün sözünü, duruma daha iyi uyduğunu düşünerek ve bize soylamanın olabilecek ayak düzeni konusunda ipucu verdiğini kabul ederek öne çekiyorum. Dördüncü dizeyi şöyle kuruyorum: “**Qutlu olsun düğününüz**”. Fakat, burada, dörtlük gibi duran kısım, aslında iki dörtlüğün kısaltılmış biçimidir. Çünkü, 'kutlama' işlemi burada sitem mahiyetindedir ve bu bağlamda söylenmiş bir sözdür ve tabii olarak, her sayılan beyler ayrı ayrı kutlanırken bu söz tekrarlanacaktır. Söz onlara degecektir. Dolayısıyla, ben, bu dörtlüğü iki dörtlük kabul ediyorum. Bu türden eksiklikler, serbest yazım tasarrufları, atlamalar, hitap edilenlerin her zaman gösterilmemesi gibi durumlar, onların gramer bakımından da anlaşılmasını güçleştirmektedir.

Soylama metinlerinde gözlenen yukarıda belirtilen türde eksiklikler veya gereksiz fazlalıklar, yaptığım metin tamirleri, onların şiir kurguları ve ölçü düzenleri içinde aldığı durumlar, dörtlük yapıları aşağıda gösterilmeye çalışılacaktır.

²⁶ Gökyay ve Tekin'in bu konudaki görüşlerine göndermeler yapılmıştır.

IV. Soylama Metinleri ve Onların Yeniden Kurgulanması:

A. 'Ağca tozlu qatı yayum' soylaması:

Soylamanın çözümlenemeyen en önemli kısmı anlaşılır duruma getirilmiştir. Sertkaya'nın seçtiği -um/-üm eklerine ben, metnin kurgusu için -duğum/-düğüm, -dığım/-diğim eklerini de, bir değişmez olarak ekliyorum. Ayrıca, yaya hitap ettiği için de, atlanmış kabul ettiğim 'qatı yay' sözcüğünü eksik bırakılmış dizelere ekliyorum. Bu hakkı metin için kullanmaya, bize " ağ tozlu qatı yayum" dizesi tanıyor. Böylece, sorun olarak seçtiğim ilk soylama metni, Dresden ve Vatikan nüshaları dikkate alınarak, aşağıdaki bağlam ve durumu içinde, hecenin sekizli kalıbında dörtlülere dönüştürülerek ve soylama öncesi sözler ile şöyle kurgulanmıştır:

**Beyrek yayın gördüğünde
yoldaşların ańdı, ađladı .
yayın ele alup öğdi,
görelüm [ol] niçe öğdi:**

[ağca tozlu qatı yayum soylaması]:

- I. **tovil tolada gerdüğüm
tola deri [qatı yayum].
doğuzlay[uban] [veya doğurlyuban] qoduğum
bağı[n] yordı [qatı yayum].**
- II. **aygır malı qıl [tİR]keşlüm
elümde[sün] [qatı yayum].
aygır virüb[en] alduğum
ağ[ça] tozlu qatı yayum.**
- III. **boğa virüb[en] alduğum
burma giriş [qatı yayum].
[buğra virüben alduğum]
[ağça tozlu qatı yayum].**
- IV. **buñlu yir[ler]de qod[uğ]um
otuz toquz [yar] yoldaşum,
[yavuşlum] iki argışum,
[ağça tozlu qatı yayum].**

Metnin bütününde atlanmış, eksik bırakılmış kimi yerleri bu şekilde inşa edince, karşımıza sekizli hece kalıbında ve dörtlük düzeninde koşulup düzülmüş bir 'soylama' çıkmış olur. Dip nüshada, metnin tamir edilmiş biçime çok yakın olduğu kanısındayım. Belki arada bir dize, orada bıraktığı 'yavuklu' bey kızı üzerinedir. Yoldaşları, argışları olduğuna göre, bu kız da söylenmiş olabilir. Fakat, metnin arkada kalan malzemesi, son dörtlüğü böyle tamir etmeye izin vermektedir. Sanırım, soylama ile ilgili yapmış olduğum bu çözüm önerileri ile, Dedem Korkud metinlerinin anlaşılmasında önemli bir sorun çözülmüş bulunuyor. Köşeli parantezler içine, metin boyunca tarafımdan yapılmış eklemeler, kısaltmalar ve tasarlanmış eksik dizeler yerleştirilmiştir.

B. 'Hanum Qazan' soylaması:

İkinci sorunun yer aldığı ve adını 'Hanum Qazan' soylaması verdiğim metin de, yine atlanmış, eksik bırakılmış, manzum yapısı hırpalanmış bir durumdadır. Bunun da, ilki gibi bir tamire ihtiyacı olduğu açıktır. Dresden ve Vatikan nüshaları, bu konuda yeterince bize yardımcı olmuyor. Bu yüzden, Dedem Korkud metninin benzer bağlam ve durumlarını gözden geçirmek, oralardan bir ipucu bulmak icap ediyor. Soylama metinlerinde, çok tekrar düşüncesiyle olsa gerek, hitap sözcükleri çoğu zaman atlanmış veya hiç konmamış görünüyor. 'tan' sözcüğü metinlerde yerini çoğu kez 'sabah'a bırakmıştır. Bence bu söz, özgün metinlerde 'alar tanda'dır. Göçüren kişi, tüm metinler boyunca yapmış olduğu tasarrufu, burada da sürdürmüştür. Qazan Han'ın meziyetleri sıralanırken atı sayılıyor ama, koyunu ve develeri atlanıyor. Qonur atı unutuluyor. Kahramanlar övülürken en önemli varlıkları atlarıdır ve Qazan Han ata çok önem verir. Metinde 'ni'metlü' sözcüğü de 'azuq' yerini almıştır, diye düşünüyorum. Meziyetlerini saydıktan sonra kimliğine geçiliyor. Ama onun, 'kalın Oğuz' için ne anlama geldiği unutuluyor veya atlanıyor. Dizeler arasında sekizli dize ölçüsüne denk düşecekler var. Ve bana bu durum, soylamanın üzerinde kurulu olduğu düzenin bu olabileceği düşüncesini veriyor. Burada, dediğim gibi, Tekin -suz/-süz ve Sertkaya -sın/-sin eklerini gramer sorunlu kısım için seçmiştir. Ben her iki eklin birleşik biçimini: -sunuz/-sünüz ve türevlerini kullanacağım. Dizemsi yapılarda kimi eklerin yardımı ve çıkarılması, metin açısından daha düzgün dize kurma olanağı veriyor. Ayrıca, eksik kalmış, dizeleri atlanmış diye düşündüğüm dörtlüğü de, tamir denemesine girip tamamlamaya çalışacağım. Soylamada kayıp diye tasarladığım dörtlüğü ekleyeceğim. Bütün burada ve yukarıda söylemiş olduğum açıklamalar ışığında, tüm soylama metnini tasarlayarak ve ozanın, Qazan Han'a ikinci kez ünlemesinden sonra ayağı değiştirdiğini ve 'dügününüz' sözcüğüne uyumlu bir biçime bağladığını kabul ederek, onu, aşağıdaki gibi düzeltip yeniden inşa ediyorum. Çünkü, bu dizede yer alan kutlama sözü, elbette bütün beylere ayrı ayrı söylenmiş bir sitem kutlamasıdır. Dolayısıyla, bu kısım bana göre iki dörtlüğü içermektedir. Soylama metnini vermeden önce, onun ortaya çıktığı bağlamı ve durumu yansıtan kısmı önceye alıyorum. Bilindiği gibi, bu bağlam ve durum içinde güveyin yüzüğüne ok atılmaktadır. Bamıs Börük 'delü ozan' yayını eline alıp öğdükten sonra, beylere döner ve şöyle der [Dresden ve Vatikan nüshaları göz önünde tutulmuştur]: "**İcazetünüz ile bigler / Çekeyim yay, atayım oq**"²⁷. Okunu atıp yüzüğü parçalayınca, Qazan Han, onu, yanına çağırır. Gelir. Gelişi metinde şöyledir: "**Delü ozan [Han'a] geldi / Bağır basdı baş indirdi. [Burada hana] soylamış / Görelüm [niçe] soylamış**" dedikten sonra, bizim yeniden düzeltip tamir ettiğimiz, eksik bulduğumuz, tasarlanıp eklenmiş unsurları kattığım soylama metni başlar:

- I. alar [tañda binilende]
[Qoñur atlu Hanum Qazan].
[görklü] yirde dikilende
ağ ban ivlü [Hanum Qazan].

²⁷ Bkz. Ek Metinler.

- II. atlası-la yapılında
gök sayvanlu [Hanum Qazan].
tavla tavla çekilende
şahbaz atlu [Hanum Qazan].
- III. [ağça qoyun qırılında
qara qoçlu Hanum Qazan .
qızıl deve qırılında
qara nerlü Hanum Qazan].
- IV. çağıruban dad virende
yol çavuşlu [Hanum Qazan].
yayka[yup] yağ dökilende
bol [azuqlu] [Hanum Qazan].
- V. [qalın Oğuzuñ tayağı]
qalmış yiği[düñ] arbası .
Beze miskin[üñ] umudı
Bayındır Han güyegüsi.
- VI. Tülü Quşu[nu]ñ yavrısı,
Türkistanun [han] direği,
Emet Suyınuñ arslanı,
Qaraçuq [Tağıñ] qaplanı.
- VII. [Qara Gönenüñ qardaşı,
Qara Budağıñ amcası],
Qoñur at[in]uñ iyesi,
Han Uruzun babası.
- VIII. Hanum Qazan,
[Bigüm Qazan!]
ünüm aña,
sözüm diñle.
- IX. alar [tañda] durmışsiñ[uz]
ağ ormana girmişsiñ[üz]
ağ qavağın budağından
yırgayuban kiçmişsiñ[üz].
- X. [Börük öldi dimişsiñüz
Han kızını virmişsiñüz]
Han [veya can=yan] bacuğın eğişsiñüz
[Hanlar, bigler nitmişsiñüz].
- XI. [yayçuğazın çekmişsiñ[üz] /
oqçuğazın atmişsiñ[uz]
[otaqçuğın] qurmuşsiñ[uz]
adın gerdek qomışsiñ[uz].

XII. sağda oturan sağ bigler,
[qutlu olsun düğününüz !]
solda oturan sol bigler,
[qutlu olsun düğününüz!].

XIII. ışıkde [duran] inaqlar,
[qutlu olsun düğününüz!]
düpde oturan has bigler,
qutlu olsun düğününüz!

Yukarıda yapmış olduğumuz düzeltmeler ve metin tamiri ile, elimize, bir dörtlüğünün üç dizesi kaybolmuş ama izi yerinde duran, muhtemelen sözlerin ardı ağır geldiğinden atılmış eksik dörtlüğü de bu hâliyle kabul edersek, Bamıs Bōrik ‘delü ozan’ kılığında, Qazan Han’a ve orada bulunan beylere karşı, on üç dörtlük tutarında ve hecenin sekizli kalıbı üzerinden bir ‘soylama’ söylemiştir. Bu metinde, yedinci dörtlük tamamen, onuncu dörtlüğün üç dizesi, on birinci dörtlüğün ilk dizesi yeniden kurulmuştur. Ayrıca kimi yabancı sözcükler, metnin yapısına uygun ve anlamı bozmayacak yerlerde Türkçeleriyle değiştirilmiştir. Bunların tamamı, öncekinde olduğu gibi, metin boyunca köşeli parantezler içinde verilmiştir**.

Bildiride sonuç olarak şunu belirtmek isterim. Dedem Korkud boylarının metinleri, filoloji ve metin kurgusu açısından, tüm düzeltmelere ve çözüm önerilerine karşı çözüm bekleyen sayısız sorun ile yüklüdür. Fakat, bugün bunları görmek durumuna gelmiş isek, bunu, bu birikimi bize verenlere borçlu olduğumuzu biliyor ve burada, onları saygıyla anıyorum. Yüzyılın bilmeceleri bu bildiriyle bir çözüme kavuştu diye inanıyor ve onları, Ergin ile Gökyay’ın aziz ruhlarına armağan ediyorum***.

V. Kaynaklar

[Kaynakçada, sadece gönderme yapılan yayımlar ile, eleştiri sınırları dışında tutulan kimi yayımlar için birkaç örnek verilmekle yetinilmiştir. Çeşitli boyutlarda <inceleme, derleme, tarihî kayıtlar, tercüme-ler> yayımlanmış kitap ve makalelere de yer verilmemiştir. Geniş kaynakça için Gökyay, Ergin ve Tekin tarafından yapılmış yayımlara bakılabilir].

A. VEFİK PAŞA (2000) *Lehçe-i Osmânî*, (Hazırlayan: R. Toparlı), Ankara: TDK Yayınları.

ARASLI, Hamid (1962), *Kitab-ı Dede Qorqud*, 2. bsm., Bakû.

CAFEROĞLU, A. (1934) *Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul.

DERLEME SÖZLÜĞÜ, Türk Dil Kurumu Yayınları.

ERGİN, M. (1964) *Dede Korkut Kitabı*, Ankara.

ERGİN, M. (1991) *Dede Korkut Kitabı II*, 2. bsm., Ankara: TDK Yayınları.

ERGİN, M. (1994) *Dede Korkut Kitabı I*, 3. bsm., Ankara: TDK Yayınları.

** Metinciklerin çözümlemesini yaptığım sırada, filolojik açıdan vardığım sonuçları değerli bilim adamı ve arkadaşım Ahmet B. Ercilasın ile tartışıp tereddütten kurtulma fırsatı buldum. Kendisine teşekkür ederim.

*** Bu bildiri “Dördüncü Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı, Çeşme-İzmir 25 Eylül 2001”de sunulmuştur.

- GÖKYAY, Orhan Ş. (1973) *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul.
- _____ (1994) "Dedem Korkudun Kitabı Üzerine", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten 1988**, Ankara: 91-96.
- H. KÂZİM KADRÎ (1928-1943) *Türk Lügati*, İstanbul.
- KAHRAMAN, A. (1995) *Osmanlı Devleti'nde Spor*, Ankara.
- KİLİSLİ MUALLİM RIFAT (1332) [1916] *Kitâb-ı Dede Korkud alâ Lisân-ı tâ'ife-i Oğuzân*, İstanbul.
- MAHMUD KAŞGARÎ (1943) *Divanü Lûgat-it - Türk*, (Hazırlayan: B. Atalay), Ankara, IV cild.
- PAKALIN, M. Zeki (1973) *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, III cild.
- ROSSİ, Ettore (1952) *Il 'Kitâb-ı Dede Qorqut'*, Vaticano.
- SCHMİEDE, H. A. (2000) *Kitab-ı Dedem Korkut. (Dresden Nüshası)*, Ankara. [Tıpkı basımı çok temiz, istifade edilir düzeydedir].
- SERTKAYA, Osman F. (1994) "Dede Korkut Kitabı'ndaki Bazı Manzum Parçaların... Yeniden Okunması", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1988**, Ankara: 141-156.
- TARAMA SÖZLÜĞÜ**, Türk Dil Kurumu Yayını.
- TEKİN, Talat (1984) "Kitâb-ı Dede Korkut'ta Yeni Düzeltmeler", **Türk Dili**, 385: 26-29.
- _____ (1986) "Dede Korkut Hikâyelerinde Bazı Düzeltmeler", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı. Belleten 1982-1983**, Ankara: 141-156.
- TEZCAN, Semih (2001) *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*, İstanbul.
- TEZCAN, Semih ve H. BOESCHOTEN [Hazırlayan], (2001) *Dede Korkut Oğuznameleri*, İstanbul.
- YÜCEL, Ü. (1999), *Türk Okçuluğu*, Ankara.
- ZEYNALOV, F. ve S. ALİZADE (1988), *Kitabi- Dede Qorqud*, Bakû.

VII. Ek Metinler [M. Ergin'in 'Dede Korkut Kitabı I'den alınmıştır.].

A. Dresden nüshasından tıpkı basım alıntısı, sh. 55-57.

55

107

باشزدن كيجي ككوز المردني يوقه . هينوزني بوردو چوچنگ
المردني يوقه ويري . بيرك ايدور كوردكي يتزله قشاند
مقي تايندله قالان اغوز بكيري ديجي تاشلرد بوي .
كون بيم اغوزده سم ووستم دورتم كيد رديجا قشاني
سيردي كوترديج يتزلرك اوستنه ايت وردني . نس
تيريك تالسون . براسكي قشنان وركوزنه بن باشم بينم
المكوز دويوب داردج براسكي ده چوالي بركدج
دلوي بويسته بچوردي . كذوي دلو كبر قشدي
سوردي دكوز كيدي . كوردي دكوز كويكوا سنج
اناره قزه كوز ارغلي برداق قزان بك ارغلي اورد
بيلر باشي يكلن غلنت قزجد ارغلي ششمس الدين
يتزلرك قزداشي دلي تارچاره لم اديخ اترلدي .
چنتام برداغ اتسه بيرك اولك دارا اولسوه ويدج

106

داردا بيريك قشاني وارمشن بركه بورديله المدي
كيددي . بوي بويسته . بيلي بيلنه قولي قولنه باشك
اولويتز قزداشي بوي برك بكن تدي . قزه يتزكوزدي
قان ياش ملالديج صوي يلش كوره لم خام زويش
قزه يتزكوزلك چوچكسيدي . اقام برك ديدم
اوزان سكا يوزكي قزه صاج اورنيدي . اقام
برك ديدم اوزان سكا قوتت قوتت بلشرك قول
سيدي . اقام برك ديدم اوزان سكا اول اول
برزينك دده اصلان كجي طوريشك دن قاكوردي
باشككبه اقام بيرك بكن دورم اوزان سكا سولش
يرنورده اوزان مقي دوي . يتزبرديج صوي يلش
ايدور بر زمان ايت اوزان اقام برك كيد ليك
اوزان كلدي بي . اكنوزدن قشاندرد المردني ين

۸

56

109

بيرك ياي كورده كنه يولداش لرين اكدي اخلدي ايد
طول طولاوه كورديم طولا داري . دودخري قودشم قبي
يوردي . الوان قنل كشم ايزناليه ايزرودوب الوان
نوز لوتقي ياي بونه وروب المودم بونه كوشيم بيلر
برده . قودم كلدم : وقوز طفور يولداشم آبي ارغيشم
ويدي . اخذ برك ايد . بيلر سوزوك مشكزه چكيم
ياي اقام اوحي دوي . سكو كوكي نك برك نك
اتزلدي . برك اولد يوزوكي اوردني باوه لوي .
اغوز بيلوي بوي كوريجك ال اچالديله كولش لير
قزان بك باوب قاشا ايردي . ادم كوزروي كير
نزدوي . دلواوزان كلدي باشي ايندي . بيزبردي .
سلام ووردي . برك ايدور اوجصاح جبارده بيلن
ايمان اولي اطلسل ياپلننه برك ميوانلله تارله

108

اوروزاتسه اولك دارا اولسون ديريدي . يكلن اتسه
اولك دارا اولسون ووردي . ششمس الدين اتسه اولك
دارا اولسون ووردي . كويكواتسه اولك قوريسون
برستلرك چوريسون . هي ملكوز ارغلي ملكوز وريش
كويكولر . قربان اولد ويريدي . يلنجي ارغلي باليغونك
اجني طوتدي ايدور مره قوت اوغلي دلي قوت سكا
دوشري سكا برك كيجي سوز سويليك كلره قوت
متم يايچك بوجسه شدي . بونيك اوروزوم ديجا
بريد ديك برك يايچك ادي چكدي . قمتنه سنل
ياي اكي باره اولدي . كوتردي اكنوزدي . دان
برده . زرغاي اتسه چنشي . يدي . يايچي ارغلي
ياچيچي ياي اديغندو غنق قيق قاقدي ايدور مره
بيركلن يايچه وارده ركوزرك ديبجي وارم يلكوز بيلر

برك

111

منده ن زدرسن چتريل ازانتي درسنه قول ترا وسره ارسن
الترن اچمه بي درسن و برسيم دويي: بيرك ابدن سلطنام
مبن قوسك ده شترلوق بيك يانتنه وارسيم ترنم اچ دون
طيرسك ديمدو: قزان ابدن دولق اوزان دوليق دويي
بيلر بويكي بيلكم بوزنك اولسونه قولك نزيد كريره
كسترده يتلرسن ايلسون دويي: بيرك شمول بيك ياك
اوزن بگلدي ترنه طيور دوقدن صكره نزانلوي دويي
دوكوي جوري: يچي نك كنجي صانغ كنجي صولنه
اناره صانغ دن كين ف صانغ الوره قصو دنه كين فاصول
الوره صغله ي صغيقه كره صغسونه يوزي: قوالدي كره نوان
بكه جبر اولدي: سلطنام و اولوزان هب بيكي دوكوي
ديدلر: شادي يتلر اياننه وارحن مستر قزان ابدن
قوك بوزلر اياننه: دارسونه دويي: بيرك قانقدي

57

110

تارل چكلنه شهبان انلر چاقوزون داد و برندن قول
چاوشلر ييتند و غننه باغ دوكول برل نغتلر و غانلش
يكت ارخاجي بزه مسكول اوردوي بايز و غانل
كر كوي: نزل و ترنك يا و رسيه تركستانك دركي
است صونيك اصلانق: نزه چونك چار فبه قورايك
اباچه خان اوزونك بااچه خانم نوان اهرم اكل
سرم دكله الان صياح طور شس باغ اوزمانه
كر شس باغ قراغلك برداغتن برعوبن كچن شس
جان باجوش اكشس: اوزن جبري نوزمشس
اوبه كوك و شس باغ ده اوزان صانغ
بيلر قورل نوان اوزون مول جبهه ايكله كي ايانلر
دنج اوزنانه: خاص بيلر قوزنل اولسونه: و سكرن
دويي: بوبلر و كچن نوان بلك ايدرمه لوا اوزانك
دويي

159

كَرْنِ فَرْزِ رَاغِ صَوْلِي جَهْرُوبِ فَرْزِي كَيْنِ فَيْرِ لَمِ بَعِيرِ كَيْ اَوِيُونَانِ بُوغَرِنْدَنَ وَارَكَمِدِرِ
 كُوزِ اَتَمَلَدَنَ وَارَاقِ كُونْدِرِ بُولُ كُورَمِ فَرْزُومِ اَجْدِرِ طُوبُورُكَه بِي اَوِجِ كُوزِ وَارَسُوتِ
 اَللهِ سُونْدِرِ سُونِ سِرِي دَرِي فَرْزِ وَارِدِرِ عَمَكِ كُتُورِدِرِ بَارِيكُوكَه فَرْزِنِ دُوبُورِدِرِ بَارِيكِ
 اِغَاكُوزِكَه بَانِ كُوزِي مَدَعِي اِيكِي فَنَنَانِ وَارِسِ وَيِيكَه كَيْبِنِ دُكُونَه وَارِابِنِ دُوكُونِ
 فَنَنَانِ لُومِكُورُورِسَه كَه فَنَنَانِ كُوزِي وَرِيبِنِ دَرِي وَارِدِرِ بَارِيكُوكَه فَنَنَانِ وَارِيشِ كُتُورِ 5
 دِرِ لَالِدِي كَبَدِي بُوِي بُوِيه بَعْنِدِي قُوي قُويَه بَعْنِدِي بِي بِلِينَه بَعْنِدِي اَلْوَقِرِ قَرِيذَانِ بُوِي
 بَارِيكَه بَكْرَتِدِي فَرْزِي قُويَه كُوزِلِي قَانِ بَاشِ دُوكُودِي بُورَه فَيْرِ قَرِيذَانِ صَوْلِي لِي كُورُومِ
 نَه صَوْلِي لِي مَرِ اَوْزَنِ فَرْزِي قُويَه كُوزِلُوكَه جُوكَلَمِي دِي اَعَامِ بَارِيكِ دَرِي دِيمِ اَوْزَانِ سَا
 بُوزُوكِ فَرْزِي صَاحِ اَوْرَمَبِي دِي اَعَامِ بَارِيكِ دَرِي دِيمِ اَوْزَانِ سَا اَبُولِ بُولِ بُورِيوشُوكَه اَصْلَانِ
 كِي دُورِي بِي شُوكَه فَاكُرُ لُوبِي بَعْنُوكَه اَعَامِ بَارِيكَه بَكْرَه دُورَمِ اَوْزَانِ سِي سُونْدِرِ دُوكِ 10
 بَرِيذَرَمَه اَوْزَانِ بِي دَرِي فَيْرِكِي اَبْدِرِ جَلَدِ اَوْزَانِ يَمَه اَوْزَانِ اَعَامِ كِي دِي بَرِ اَوْزَانِ
 مَلْدُوكِي بُوُقِ اَرَقَامَزِدَنِ فَنَنَانِ مَوْزَالِدُوعِي بُوُقِ بُوِي نُوْرِي بُورَه فُوجِدِرِ مَزَالِدُوعِي بِي
 بَارِيكَه اَبْدِرِ كُوزِي بُوُقِرِ لُوبِي تَابِي دِلِرِ بُوُقِنَانِيَه قَالِبِنِ اَعْمُوزِي كَلِي حَايِي نَانُوزِي هِي

بِسْمِ اَعْمُورِ

79

بَنُومُ اَهْوَزِدْ. دُونُمُ دَشْمُ كِيدَرِ لَيْلِي دَرِي دِي بَنُوبُ فَنَنَانِي اَرَقَانِي دَنْ جِي قَبِي كُورِ
دِي اَسْتَلَرِي اِي وَيَرِي نَمِي اَوَكَرِي بَارِيك اَوَلُونُ بِلَانِي فَنَنَانِي وَيَرِي كُورِ بَاغُومُ
بَنُومُ اَلِكُورِ دِي اَلدِي بُوَرِي وَيَرِي بَرَدُو جُولِي بُولِي دَلُوبُ بُوِي بَجُورِي
كُودِي دَلُوكَلْ اَوَرِي سَوَرِي دُوَكِي كَلدِي كُورِي كُوكُو اَوَلُجَانُ وَفَرَكُوتُ اَوَلُ
5 دَلُوبُ دَانُ قَانُ بَكُ اَوَلُ اَوَرِي بَجَرِي اِي بَكُ عَفَلُ فُوجُ اَوَلُ شَرِ اَلدِي فَرَكُ
قَرَدِي دَلُ فُوجُ اَوَلُ اَوَرِي بَارِيك بُونُوكُ اَوَلُ اَدْفَرِنُ نَمَانِي دُورِي
فَجِيكُ قُ. بُوَدَانُ اَنُ اَوَكُ وَاَرَاوَلُونُ دِي بِيكُ اَنُ اَوَكُ وَاَرَاوَلُونُ دِي
هَرِيكُ اَنُ اَوَكُ وَاَرَاوَلُونُ دِي فَجِيكُ كُوكُواتُ اَوَكُ فُوسُونُ دِي مَرُ طُوكُزُ
اَوَلُ طُوكُزُ كُوكُوكُورُ سَنُ قُورِي اَوَلُ دِي بِلِي اَوَلُ بِلِي اَوَلُ مَرُ قُورِي
10 قُوتُ كَا دُوشَرِي بَكَا بُو بُو كُورُ سُوِي سِي نِ كَلُ مَرُ قُوتُ بَنُومُ بَا بُو جِيكُ بُو قُوتُ سِي -
اَوَلُ دُورُومُ دِي بَارِيكُ بَرِي دِي بُو بَحَرِيكُ بَا بِي اَلدِي جَكُ دِي فَبَرِيكُ اِي
بَارِيكُ كُورِي بُوِي اَنُ دِي دَا زُ بَرُ. بُو رَعَا اَتْمَعُ خِي دِي بِلِي اَوَلُ بِلِي
بَا بُو اَوَلُ وَاغِي كُورِي قَانُ قَا بِي اَبَرُ مَرُ وَاَرُكُ بَارِيكُ بَا اَرُورُ

كۆرگە دەۋى وارۇر كۆزۈر بارىك باپى كۆردۈكىن بولداشېرىن كەدى غەلدى باپى كە
 الوب اولدى كۆلۈم بجا اولدى ائىرۈرۈب الدوغوم غە ئوز لوقىنى بايوم بوغە ويروب
 الدوغوم بورىم كوشوم بوشى برۇ. قۇدم كۇلدم قىز بولداشوم ايكىلار غنوم دىر
 ائىن ائىدى جاز. نكوز ابلا بكارىز كە غنىف كوز جىم باى انا ئېم اوق دىرى مكر كوكبو
 بكوه يوزىكى نىان ائىب اكا انا رۇزى بارىك بر اوق ائىدى ورتى بۇوكى بارىك
 اغوز بكارى. بوي كوجىر كولىدۇر قان بك بئوب ئمانا ائىدى بارىكى قىزى دلو
 اوران كەلدى باشا ائىدى بىر بىدى سونلېز كور لوم نە سولېش الان صباغ صبا
 برۇ. ئىكىنە اغبان اولى اطلاقا بېلىنە كوكە سونانو تولدە تۇدە كىلنە شىرەنالى
 چاغرو بىر داد ورتى بولچاوشلى باغ دو كولىنە بول نىغىلو قالىش بىك ارقا بىر
 مېكىن ائىدى بائىر خانو كوكبو لولوقوشوكە ياۋرې توكىتاناوكە دىر كىمەت
 موبىنوك اصلاى قىز جوعوكە قىلادى قوكوزانو كە ائى خا اوروزكە باباى خا نوم
 قان او نوم اكلە سورم دكلە. الان صباغ دورىرىز اورمانە كرىزىز باغ قواعوكە
 بودا غنە برغا بويى كچىزىز صاغد او تون صاغ بكار مولا. او تون مولا بكار ائى كەلدى

5

10

اينا قىلر

جان باغرىز ائىز او قوزىز
 ائىز ائىز كوكە قوشىز

50

اینا فلور دین اوزان حاین بکلر کونو کوز فونلو اولسون ددی بویله دیکر قرآن بلعیدی
اوزره کلای ایدرموره دلواوزان دلد بدن نه دلرین التون اچی یاسیرین و بیلم
ددی باریک ایدر سلطام بی فونک سول بئین بکلرکه باینه وارسم فونوم اجدره
لمو یورشم ددی قرآن ایدر دلواوزان دولتین دبدی بکلر کونو بکلر کوم بونک
5 اولسون ددی فوکه نزه وارورسه وارسون ددی باریک دکون بکلرکه اوسنه کلای
قرین طوبور ددی اندنصکر دبدی قرانلرکه استلر دکلر بکلرکه کین صاعه کین
منود ایدی صاعدن کیدی صاع الوصولدن کیدی صول الورحفلوی حیو دکر حفوز
بوزی قران قلمور قران بکه خیر اولدی عانوم دلواوزان سوبله ایدی دینو قران
ایدرمه فوکه نبلره السون قند دلرسه وارسون قرانلرینه دخی وارسون ددی
10 باریکه دیدر دغدی قرانلرینه وار دی صنوره ضائلری فودد نقر ضائلری اوردی
بانلرین باردی والحاصل کین دوکلر کین سوکلر فونلر خا توندر اوردی اونا
غذ کلای ایشکین اللدی اوردی بونا کوردی قران خا تونکه خا تون بورلی خا تون فایدی
ایدرمه فونتا و علی فونت سکا دوشری بکلف بونوم اوزره کله سین ددی باریک

C. M. Ergin'in çeviriyazısından alıntı, sh. 142-145.

142

DEDE KORKUT KİTABI

Apul apul ⁹ yorıyışuñdan
 Aşlan gibi tırıışuñdan
 Kañrluban ¹⁰ bağışuñdan
 Aşam Beyrege beñzedürem ozan seni
 Sevindürdüñ ¹¹ yirindürme ozan meni
 didi. Kız bir dağı şoylamış:

¹² Aydur :

Çalma ozan ayıtma ozan
 Aşam Beyrek gideli bize ¹³ ozan geldügi yok
 Egnümüzden kaftanumuz alduğı yok
 D107 ¹ Başumuzdan giceligümüz alduğı yok
 Buynuzı burma çoçlarımız ² alduğı yok

V43 didi. Beyrek aydur: gördüñ-mi, kızlar bu kaftan-ile ³ meni tanıdılar, kalın Oğuz bigleri dağı tanırılar didi. ⁴ | Göreyim Oğuzda menüm dostum düşmenüm kimdür didi, kaftanı ⁵ şıyırdı götürdi kızlaruñ üstine atı virdi. Ne siz kaluñ ⁶ ne Beyrek kalsuñ, bir eski kaftan virdüñüz benüm başum beynüm ⁷ alduñuz diyüp vardı bir eski deve çuvalı buldı, ⁸ deldi boyuna kiçürdi, kendüyi delülige bırağıdı. ⁹ Sürdi düğüne geldi. Gördi düğünde güyegü oğ ¹⁰ atar. Kara Göne oğlı Budak, Kazan Big oğlı Uruz, ¹¹ bigler başı Yigenek, Gaflet Koca oğlı Şir Şemseddin, ¹² kızuñ kardaşı Delü Karçar bile oğ atarlar-idi. ¹³ Kaçan-kim Budağ atsa Beyrek

(جورك) ! 11 meni]V₁₁ beni ; bir dağı]V₁₁ gine | şoylamış] D'de kalın yazı ile V'de yok || 12 çalma ozan]D₁₂ bir zaman | ayıtma]V₁₁ yıtme | beyrek] V'de yok | bize]D₁₂ ben || 13 egnümüzden kaftanumuz]V₁₃ arkamızdan kaftanımız

D107 | başumuzdan... yok] V'de yok || 2 didi] V'de yok | beyrek]V₁₃ beryek | kızlar]V₁₃ bu k. | bu kaftan-ile] V'de yok || 3 meni]V₁₃ beni | kalın]V₁₃ bu kaftan-ile k. | bigleri]V₁₃ begleri | tanırılar]V₁₃ tanur || 4 göreyim] V'de yok | oğuzda menüm]V₁ benüm o. | düşmenüm]V₁ düşmenüm | didi]V₁ bileyin dirin diyüp || 5 şıyırdı]V₁ arkasından çıkarıp | kızlaruñ] V'de yok | üstine]V₃ üstlerine | siz]D₃ sen | kaluñ] D'de yok V₂ oluñ || 6 beyrek kalsun]V₂ beryek olsun | virdüñüz] D₄ virüñüz | benüm] V'de yok || 7 alduñuz... vardı] V₃ aldı ñuz didi aldı yorıy virdi | eski] V'de yok | çuvalı]V₃ çulını || 8 deldi]V₃ delüp | kiçürdi]V₃ geçürdi | bırağıdı]V₄ urdı || 9 düğüne]V₄ düğüne | düğünde] V'de yok | güyegü]V₄ g. olacak vr | oğ] V'de yok || 10 atar] V'de yok | budak]V₄ delü b. | big]V₃ beg || 11 yigenek]V₆ yegenek | şir]V₆ şer || 12 bile] V'de yok | oğ atarlar-idi]V₆ oğ atarlardı || 13 kaçan-kim]V₆₋₇ beryek bunlaruñ oğ atdukların temayşo durdı k. | budağ]V₇ kara budak | beyrek] V'de yok | dir-idi]D₁₃ didiV, dirdi

elün var olsun dir-idi, ¹ Uruz atsa elün var olsun dir-idi, Yigenek atsa ² elün var olsun dir-idi, Şir Şemseddin atsa elün ³ var olsun dir-idi, güyegü atsa elün kurusun ⁴ parmaqların çürisün hay toñuz oğlu toñuz dir-idi, ⁵ güyegülere kurban ol dir-idi. Yalançı oğlu Yaltaçuğun ⁶ acığı tıtdı, aydur: Mere kavat oğlu delü kavat, saña ⁷ düşer mi maña bunun kibi söz söylemek, gel mere kavat ⁸ menüm yayımı çek, yohsa şimdi boynun ururam didi. ⁹ Böyle diğec Beyrek yayı aldı çekdi, kabzasından ¹⁰ yay iki para oldı. Götürdi öñine bırağdı, daz ¹¹ yirde turgay atmağa yahşı didi. Yalançı oğlu ¹² Yaltaçuk yay ufandığına katı kağıdı, aydur: Merc ¹³ Beyregün yayı vardır | getürün didi. Vardılar getürdiler. ¹ Beyrek yayı gördüğünde yoldaşların ađu ağıladı, aydur :

D108

V44

D109

² Tul tulara girdüğüm tulararı
Duğarlıyı kuduğum yağı ³ yurdu
Elümde kıl kişlüm ayğır malı
Ayğır virüp alduğum ⁴ ağ tozlu katı yayım
Buğa virüp alduğum boğma kirişüm
Buñlu ⁵ yirde kodum geldüm
Otuz tokuz yoldaşum iki arğışum

⁶ didi. Andan Beyrek aydur: Bigler sizün işkuñuza çekeyim ⁷ yayı atayım oñı didi. Meger güyegünün yüzüğine nişan ⁸ atarlar-idi. Beyrek ok-ile yüzüğü urdu paraladı. ⁹ Oğuz bigleri bunu göricek el ele çaldılar gülişdiler. ¹⁰ Kazan Big bakıp tamaşa ider-idi.

1 uruz... dir-idi] V'de yok | yigenek]V₇ yegenek || 2 dir-idi]V₇ dirdi | şir şemseddin]V₈ her kim || 3 dir-idi]V₈ dirdi kaçan-kim | kurusun]V₈ kurusun dirdi || 4 parmaqların çürisün] V'de yok | hay]V₈ mere | dir-idi] V'de yok || 5 kurban]V₈ sen kurban | dir-idi]V₈ dirdi | yaltaçuğun]V₈ yaltacuk || 6 acığı tıtdı] V'de yok | delü] V'de yok || 7 maña]V₁₀ baña | söylemek]V₁₀ söyleyin || 8 menüm]V₁₀ benüm | yohsa... ururam]V₁₀₋₁₁ yoksa seni öldürerem || 9 böyle... yayı]V₁₁ beryik beri diyüp herifün yayını | kabzasından]V₁₁ kabzasından || 10 yay] V'de yok | oldı]V₁₁ idi | götürdi] D₁₀ gütüri | öñine bırağdı]V₁₁ yüzine atdı || 12 yay ufandığına]V₁₂ yayun ufandığın gördi || 13 beyregün] V₁₂ varun beryegün

D108

1 beyrek yayı]V₁ beryek yayını | aydur]V₁₋₂ yayını eline alıp öğdi görelüm nice öğdi || 2 tul... yağı] V'de yok || 3 yurdu... malı] V'de yok || 4 ağ] D'de yok || 5 otuz tokuz]V₂ kırk || 6 beyrek] V'de yok | aydur]V₄ ayudı | bigler]V₄ icāsetiñüz ile begler || 7 yayı]V₄ yay | oñı]V₄ ok | güyegünün yüzüğine]V₄₋₆ güyegü begün

D109 V44

Adam gönderdi Beyregi ¹¹ kığırdı. Delü ozan geldi baş indürdi,
bağır başdı, ¹² selam virdi. Beyrek aydur :

D110

Alar şabah şapa yirde dikilende ¹³ ağ-ban ivlü
Atlas-ile yapılanda gök şayvanlu
Tavla ¹ tavla çekilende şahbaz atlu
Çağıruban dad virende bol ² çavuşlu
Yaykandıgında yağ dökilen bol ni'metlü
Kalmış ³ yigit arhası
Beze miskin umudı
Bayındır Hanuñ ⁴ güyegüsi
Tülü kuşuñ yavrısı
Türkistanuñ diregi
⁵ Amıt şuyınuñ aşlanı
Karaçuğuñ kaplanı
Koñur atuñ ⁶ iyesi
Han Uruzuñ babası
Hanum Kazan
Ünüm añla ⁷ sözüm diñle
Alan şabah şurmuşsin
Ağ ormana ⁸ girmişsin
Ağ kavağuñ budağından yırğayuban kiçmişsin
⁹ Can bacuğın egmişsin
Okcuğazın kurmuşsin
¹⁰ Adın gerdek komuşsin
Şağda oturan şağ ¹¹ bigler
Şol kolda oturan şol bigler

yüzüğini || 8 atarlar-idi]V₈ idüp atarlardı | beyrek... urdı]V₆ beryek bir ok
atdı urdı yüzüğü || 9 bigleri]V₆ begleri | el... çaldılar] V'de yok || 10 big]V₆ beg |
ider-idi]V₆ iderdi | adam gönderdi] V'de yok | beyregi]V₆ beryegi || 12 selam...
aydur]V₇ şoylamış görelüm ne şoylamış | alar]V₇ alan | dikilende]V₈ tikilende ||
13 ivlü]V₈ evlü

D110

2 yaykandıgında... dökilen]V₉ yağ dökülende || 3 arhası]V₉ arhası | umu-
dı]V₁₀ ümidi || 5 aşlanı]V₁₁ arşlanı || 6 iyesi]V₁₁ eyesi || 7 şurmuşsin]V₁₂ dur-
muşsınız || 8 girmişsin]V₁₂ girmişsiz | budağından... kiçmişsin]V₁₃ budağında
yırğayubanı geçmişsiz || 9 kurmuşsin]V₁₃ satır altında atmışsınız || 10 komuşsin]
V₁₃ satır altında komuşsınız || 11 bigler]V₁₃ begler | şol kolda]V₁₃ şolda | bigler]
V₁₃ begler || 12 düpde]D₁₂ dübinde V₁ dipde | oturan] V₁ اوتاران | bigler |
kutlu... devletüñüz]V₁ düğünñüz kutlu olsun || 13 diğec]V₁ diyicek | big]V₁₋₂
beg dişi üzerine geldi

V45

İşikdeki | inaklar

V45

¹² Düpde oturan haş bigler

Çutlu olsun devletünüz

¹³ didi. Böyle diğeç Kazan Big aydur: Mere delü ozan ¹ menden ne dilersin, çetirlü otağ-mı dilersin, kul karavaş-mı dilersin, ² altun aqça-mı dilersin vireyim didi. Beyrek aydur: Sulţanum ³ meni kosañ da şölen yimeginüñ yanına varsam, karnum açdur ⁴ toyur-sam didi. Kazan aydur: Delü ozan devletin depdi, ⁵ bigler bu günki bigligüm bunuñ olsun, koñ nireye gider-ise ⁶ gitsün neylere-ise eylesün didi. Beyrek şölen yimeginüñ ⁷ üzerine geldi. Karnın toyurdukdan soñra kazarları depdi ⁸ dökdü çevürdi. Yañınıñ kimini şağına kimini şolına ⁹ atar. Şağdan gidene şağ alır, şoldan gidene şol ¹⁰ alır. Haqluya haqqı dege haqsuza yüzi karalığı dege. Kazan ¹¹ Bige haber oldu, sulţanum delü ozan hep yimegi dökdü ¹² didiler, şimdi kızlar yanına varmak ister. Kazan aydur: Mere ¹³ koñ-a kızlar yanına da varsun didi. Beyrek kalkdı ¹ kızlar yanına vardı, şurnaçıları kovdı, nakaraçıları ² kovdı, kimini döğdi, kiminüñ başın yardı. Kızlar oturan ³ otağa geldi, işigin aldı oturdu. Bunu gördü ⁴ Kazan Bigüñ hatunu boyı uzun Burla kağıdı, aydur: ⁵ Mere kavat oğlu delü kavat, saña düşer-mi bitekellüf ⁶ menüm üzerüme gelesin didi. Beyrek|aydur: Hanum, Kazan Bigden ⁷ maña buyruk oldu, maña kimse tolaşmaz

D111

D112

V46

1 menden]V₂ dile benden | çetirlü... karavaş-mı dilersin] V'de yok || 2 dilersin]V₂ istersin | beyrek]V₃ beryek || 3 meni... şölen]V₃ beni kosañ şol bişen | yimeginüñ]D₃ يَمَعِي V₃ yimeginüñ || 4 toyursam]D₄ toyursañ || 5 bigler]V₄ begler | bigligüm]V₄ beglügüm | nireye gider-ise]V₅ nereye varursa || 6 gitsün]V₆ varsun | neylere-ise eylesün] D₆ neylersin e. V'de yok | beyrek şölen]V₆ beryek düğün || 7 üzerine]V₆ üstine | toyurdukdan soñra]V₆ toyurdu andan-soñra | kazarları depdi]V₆ depdi kazarlarıñ || 8 dökdü]V₆ aşlarını d. | çevürdi] V'de yok | yañınıñ]D₆ yañınıñ V₆ yañınıñ | kimini şağına]V₆ kimin şağa | kimini şolına]V₆ kimin şola || 9 atar]V₇ atdı || 10 haqqı dege]V₇ haqqı deger | karalığı dege]V₈ karası kalur || 11 bige]V₈ bege | sulţanum]V₈ hanum || 11-12 hep... ister]V₈ şöyle itdi diyü || 13 koñ-a]V₉ koñ neylere eylesün kanda dilere varsun | yanına da]V₉ yanına dağı | beyrek]V₁₀ beryige didiler

D111

1 şurnaçıları]V₁₀ şurnaçılarını | nakaraçıları]V₁₀ nakaraçılarını || 2 kovdı] V₁₀ urdı | kimini... kiminüñ] V'de yok | başın]V₁₁ başların | yardı]V₁₁ y. ve'l-kaşıl kimin döğdi kimin söğdi | oturan]V₁₁ hatunlar oturduğı || 4 bigüñ]V₁₂ hanuñ | boyı]D₄ بوي V'de yok | uzun] V'de yok | burla]V₁₂ burlı || 5 delü] V'de yok || 6 menüm]V₁₂ benüm | beyrek]V₁₂ beryek | bigden]V₁₂ begden || 7 maña

D112

V46